

Pedagogers inställning till utagerande barn i förskolan

Cecilia Ageby och Cécile Hellerstedt

Specialpedagogiska Institutionen
Examensarbete 15 hp
Specialpedagogik
Förberedande kurs i Specialpedagogik (15-30 hp)
Vårterminen 2012
Handledare Carina Schedwin

Stockholms
universitet

Pedagogers inställning

- till utagerande barn i förskolan

Cecilia Ageby och Cécile Hellerstedt

Sammanfattning

Syftet med studien är att belysa några pedagogers syn på utagerande barn.

Forskningsfrågor:

Vad innebär en förskola för alla för pedagogen?

Hur tolkar pedagogen ett utagerande barn?

Hur ser pedagogen på sitt förhållningssätt till och samspel med ett utagerande barn?

Vad innebär inkludering för pedagogen?

Vad anser pedagogen möjliggör en inkluderande verksamhet?

För att besvara forskningsfrågorna gjordes en kvalitativ intervjustudie med sex förskollärare.

Resultatet visar att förskole pedagogerna ansåg att förskolan ska bereda plats till alla barn, även utagerande barn ska ha sin plats i gruppen. Pedagogerna uttryckte vidare att utagerande barn kräver extra uppmärksamhet, särskilt vid övergångssituationer. Genom att lyssna på dem och observera deras kroppsspråk kan pedagogerna förstå vad de vill uttrycka. Övning i lek och tydliga regler underlättar inkludering av dem i barngruppen framkom vidare i intervjuerna. För att möjliggöra en framgångsrik inkluderande verksamhet poängterade pedagogerna att de behöver ges tid till planering, utvärdering, reflektion, fortbildning och handledning. Den yttre faktor som försvårar en inkluderad verksamhet, som framkom genomgående i alla intervjuer var tidsbrist. Då finns inte någon tid över till planering, uppföljning och reflektion; likaså vid personalbrist eller när någon är sjuk.

Nyckelord

En förskola för alla, Utagerande barn, Förhållningssätt, Samspel, Inkludering.

Förord

Vi vill börja med att tacka Er, förskollärare, som med engagemang deltog i vår studie!

Carina Schedwin, vår härliga och inspirerande handledare, tack för alla dina uppmuntrande ord på vägen! Du har lärt oss begrepp som uppsatsens ryggrad, ontologi, epistemologi, metodologi, empiri, stringens etcetera.

Tack även till vår opponenter Ulla-Britt Löwing för en intressant opponering samt vår examinator Åsa Murray för dina framåtskridande synpunkter på uppsatsen.

/Cecilia & Cécile

I mitt yrke som förskollärare har jag under åren mött barn som krävt det där lilla extra av mig som pedagog. Jag insåg tillslut att jag behövde mer kunskap i hur jag bäst stöttar dessa barn. Då blev valet att studera vidare till specialpedagog enkelt för mig. Denna studie är en del av den utbildning jag nu påbörjat.

Det har varit en rolig, intressant och givande upplevelse att vara två om att författa denna uppsats. Samtidigt har det stundvis uppstått svårigheter med fördelning av arbetsbörda samt krävts inlevelseförmåga och ett stort mått av tålamod. Jag anser dock att vi båda två bidragit med det vi enskilt varit bäst på.

Avslutningsvis vill jag nämna några ord till er som stöttat mig i arbetet med uppsatsen; Oscar och Hugo, mina underbara söner, nu får ni tillbaks er mamma igen! Jag lovar att vara en mer närvarande mamma i sommar. Mats, mamma och pappa, tack för att ni låtit mig vara ifred samt läst och kommenterat!

/Cecilia Ageby, Ekerö 2012-05-31.

Jag vill framföra ett stort tack till våra respondenter för utan dem hade vi inte kunnat skriva vår rapport. Jag vill även tacka dotter Nadja för hennes stöd i vårt skrivande och avslutar med ett stort tack till mina arbetskamrater

/Cécile Hellerstedt, Uppsala 2012-06-01.

Innehållsförteckning

Förord	2
Inledning.....	1
Syfte.....	2
Forskningsfrågor	2
BAKGRUND	3
Förskolans historik.....	3
En förskola för alla	5
Synen på barn – ett historiskt perspektiv.....	5
Synen på barn idag – det kompetenta barnet.....	5
Har vi en förskola för alla idag?.....	6
Utagerande barn.....	7
Den pedagogiska miljöns betydelse.....	8
Förhållningssätt	8
Mötet med barnet.....	8
Tre förutsättningar för ett professionellt förhållningssätt	9
Samspel.....	10
Samspelsteorier – olika perspektiv.....	10
PPR – pedagogisk process reflektion.....	11
Inkludering	12
Vad möjliggör inkluderande processer?	12
Styrdokument.....	13
Skollagen	13
Läroplan för förskolan	13
EU.....	13
FNs barnkonvention	14
Salamancadeklarationen	14
Allmänna råd "Kvalitet i förskolan"	14
WHO	14
METOD.....	15
Kvalitativ intervjustudie	16
Urvalsgrupp.....	16
Genomförande.....	16
Kritisk metodanalys.....	17
Bearbetning och analys	17
Trovärdighet.....	17

Etiska aspekter	18
RESULTAT	19
Vad innebär en förskola för alla?	20
Slutsats:	20
Hur tolkar pedagogen ett utagerande barn?	21
Slutsats:	21
Hur ser pedagogen på förhållningssätt och samspel?	21
Slutsats:	22
Mötet med barnet	22
Slutsats:	23
Vad innebär inkludering enligt pedagogen?	24
Slutsats:	24
Finns det plats för ett utagerande beteende i gruppen?	25
Slutsats:	25
Hur arbetar pedagogen inkluderande med ett utagerande barn?	26
Slutsats:	28
Vad anser pedagogen möjliggör en inkluderande verksamhet?	29
Slutsats:	30
Påverkansfaktorer	30
Slutsats:	31
ANALYS	32
En förskola för alla	32
Delanalys:	32
Utagerande barn	33
Delanalys:	33
Förhållningssätt – Samspel	34
Delanalys:	34
Mötet med barnet	34
Inkludering	35
Delanalys:	35
Vad möjliggör en inkluderande verksamhet?	37
Delanalys:	37
DISKUSSION	38
Fortsatt forskning	39
Referenser	40
Elektroniska referenser	41
Bilaga 1, brev till respondenter:	42
Bilaga 2, intervjufrågor/guide:	43

Inledning

”Bemöt andra människor, små som stora, såsom du själv skulle vilja bli bemött”

(författare okänd)

Ordspråket ovan sammanfattar vår barnsyn och vårt förhållningssätt i mötet med alla barn i förskolan.

I Salamancadeklarationen, som Sverige undertecknade 1994 tillsammans med i stort sett alla medlemsländer i FN, finns riktlinjer för ”en skola för alla” utformade (Svenska Unescorådet, 2006). Skolan skall anpassas till att kunna möta alla barn utifrån deras förutsättningar. I läroplan för förskolan, Lpfö-98, belyses detta på ett liknande sätt:

”Den pedagogiska verksamheten ska anpassas till alla barn i förskolan. Barn som tillfälligt eller varaktigt behöver mer stöd än andra ska få detta stöd utformat med hänsyn till egna behov och förutsättningar” (Skolverket, 2010).

Men finns det verkligen en ”förskola för alla” idag? Enligt en studie av Sheridan, Pramling Samuelsson och Johansson (2009) så följs inte förskolans avsikt – att ge alla barn lika möjligheter i förskolan – i praktiken. Segregationen slår också i förskolan, där varierande kvalitet förekommer som ger barn olika möjligheter till utveckling och lärande. I en rapport från Skolverket (2008) redogörs för att utvecklingen avseende personaltäthet och gruppstorlekar har på 2000-talet förbättrats sedan krisen på 1990-talet. Dock är personaltätheten fortfarande betydligt lägre än den var i början av 1990-talet. Denna utveckling ligger bakom propositionen Kvalitet i förskolan (2005) som innehåller förslag på åtgärder för att öka kvaliteten i verksamheten.

Vi har många års erfarenhet av att arbeta som förskollärare både i förskola och grundskola. Vi har under de senaste åren mött fler och fler barn med utagerande beteende. Vi har i samband med detta uppmärksammat pedagogers exkluderande förhållningssätt gentemot de utagerande barnen. Vad beror det på? I Lpfö-98 står det: ”Förskollärare ska ansvara för att varje barn får sina behov respekterade och tillgodosedda och får uppleva sitt eget värde” (Skolverket, 2010). Vidare har pedagoger i förskolan uppdraget att möta alla barn utifrån de olika förutsättningar de har. Alla barn skall visas respekt för den person de är samt att alla barn skall känna delaktighet och att de bidrar med sina egenskaper till gemenskapen. Pedagogens förhållningssätt är vägvisare för barnen hur man möter andra människor (Skolverket, 2010).

För att alla barn skall kunna delta i verksamheten på lika villkor ställs krav på pedagogens skicklighet och kunskap när det gäller att ”få med sig” alla barn i verksamheten. En skicklig pedagog arbetar utifrån ett inkluderande perspektiv. Nilholm (2006) skriver att det finns ett antal faktorer som brukar betraktas som avgörande för att inkluderande processer ska uppstå. Dessa är bland annat lärares attityder, övergripande planering med uppföljningar, kompetensutveckling, samarbete, reflektion, en övergripande policy. Detta utifrån forskning han tittat på (Nilholm, 2006 s.44).

Utifrån dessa faktorer vi redogjort för vill vi ta reda på några pedagogers tankar om ”en förskola för alla”, hur de ser på utagerande barn, förhållningssätt till dessa barn samt vad möjliggör en inkluderande verksamhet?

Syfte

Syftet med studien är att belysa några pedagogers syn på och förhållningssätt till utagerande barn.

Forskningsfrågor

Vad innebär "en förskola för alla" för pedagogen?

Hur tolkar pedagogen ett utagerande barn?

Hur ser pedagogen på sitt förhållningssätt till och samspel med ett utagerande barn?

Vad innebär inkludering enligt pedagogen?

Vad anser pedagogen möjliggör en inkluderande verksamhet?

BAKGRUND

I följande del kommer nu en relevant bakgrund till studien. Först ges en kort historisk tillbakablick på hur den svenska förskolan vuxit fram. Därefter redogörs för hur synen på barnet/människan – ett funktionsnedsatt barn - förändrats under samma tidsperiod. Vidare belyses den barnsyn och förskola vi har idag. Är det en förskola för alla barn eller inte? Sedan beskrivs begreppen; utagerande barn, förhållningssätt, samspel, inkludering samt inkluderande processer. Avslutningsvis hanteras styrdokument förskolan ska arbeta utifrån.

Förskolans historik

Den svenska förskolan bygger på traditioner från två olika håll. Den ena sidan var social omsorg om barn som lämnades utan tillsyn i början av industrialismen (1800-talet). Den andra sidan var de pedagogiska ambitionerna att förbereda barn för skolan. Genom åren har dessa system funnits sida vid sida, men under olika namn. Social omsorg har getts vid barnkrubbor och daghem. Undervisning har skett i småbarnsskola, barnträdgård, lekskola och deltidsförskola. Dagens svenska förskola har vävt samman social omsorg med pedagogik och barnpassning med kunskapsförmedling (Granberg, 1998).

Den första småbarnsskolan öppnades i Stockholm 1836 och skulle uppfostra barnen i god kristlig miljö och undervisa de äldre barnen i läsning, räkning och musik. Det fanns inget kompetenskrav på föreståndarinnan trots att det kunde vara upp till 200 barn mellan fyra till tio år hon skulle ta hand om (Granberg, 1998).

Den första svenska barnkrubban startades 1854 och tog hand om barn till fattiga förvärvsarbetande mödrar. Där fick barnen tillsyn och skydd medan föräldrarna arbetade. Barnen badades och sattes på uniform därefter fick de, precis som dagens förskolebarn, frukost. Sköterskorna hade stärkta förkläden och en tydlig uppdragsbeskrivning: det skulle råda ordning men ingen aga var tillåten. Med fokus på vänliga rättelser och opartisk övervakning av barnens lek skulle barnen lära sig genom goda förebilder. Kanske var det här grunden lades på den svenska förskolans syn på den fria lekens betydelse? (Schad, 2012).

Drygt 40 år senare, med inspiration av tysken Friedrich Fröbel, öppnades den första svenska barnträdgården, även kallad kindergarten. Den hade ett pedagogiskt innehåll, med begränsade öppettider samt syftade till att ge modern avlastning och barnet en chans att utvecklas bättre än det kunde i hemmet. Fröbel såg barnet som en skör planta som behövde rätt omsorg och näring för att utvecklas. Dessa tankegångar fick Fröbel dels utifrån inspiration av Johan Henrik Pestalozzis pedagogik samt efter att med stor iver ha läst Jean-Jacques Rousseaus uppfostringsroman *Émile* (Egidius, 2009).

Under andra världskriget ökade efterfrågan på barntillsyn och dess utformning debatterades ivrigt. Barnkrubban stod för vård och barnträdgården representerade pedagogik. Namnen ändrades senare. Barnkrubbarnas heldagsverksamhet fick beteckningen daghem. Barnträdgårdarnas halvdagsverksamhet benämndes lekskola. Namnen ändrades till barnstugor 1963, samma år som Socialstyrelsen blev tillsynsmyndighet för daghem och lekskola (Granberg, 1998).

Under 1940-talet var behovet av arbetskraft stort och kvinnorna behövdes på arbetsmarknaden och antalet barnomsorgsplatser byggdes ut. Då ansågs det vara bra för barns utveckling att vara på daghem och lekskola (Granberg, 1998). Kristian Lutz (2006) belyser att utvecklingspsykologin nu blev en allt viktigare komponent i pedagogiken. Barnets betydelse för verksamhetens innehåll lyftes samt bedömningar av barns utveckling gentemot en tänkt normalutveckling i förhållande till ålder blev en del av förskolans värld. En av de mest framträdande teoretikerna under denna tid var Arnold Gesell. En del av den tidens utvecklingspsykologiska teorier avspeglas i dagens förskola (Lutz, 2006).

Lutz (2009) belyser att i början av 1950-talet gjordes en statlig utredning gällande barnträdgårdar. Citatet nedan visar hur man då såg på barnet som ett individualiserat formbart "utvecklingsprojekt" som skulle anpassas till omgivningen:

"Förskoleåldern är i realiteten människoblivandets och personlighetsutbildningens gyllene ålder. Under ingen period är heller utvecklingsriskerna större. Men under ingen annan period är möjligheterna större till verkliga ingripanden, medicinskt och pedagogiskt, för att rätta till snedvriden utveckling, stimulera en försenad utveckling eller socialt anpassa individen till sin omgivning" (SOU 1951:15, s. 73.)

Behovet av kvinnlig arbetskraft minskade under 1950-talet varpå experterna ansåg att barn måste bäst av att vara hemma med sina mammor. I början av 1960-talet blev det åter brist på arbetskraft och behovet av barntillsyn ökade. Då ansågs daghem och lekskolor återigen vara viktiga för barns utveckling (Granberg, 1998).

1962 betonades vikten av kvalificerad personal vid barnstugorna. Socialstyrelsen utfärdade riktlinjer om barnantal, personal, lek ytor, inredning och lekmaterial I SOU 1967:8 fastställs att daghem och lekskola ska ha samma mål. Skillnaden mellan dem ligger i barnens vistelsetider. Genom åren har många kommittéer, utredningar, betänkande och propositioner behandlat förskolans innehåll, utformning och mål. Barnstugeutredningen tillsattes 1968 och dess betänkande "Förskolan" (1972) gav synpunkter och förslag på barnstugornas utformning. (Granberg, 1998).

1973 beslutade riksdagen att pedagogiken skulle grundas på dess innehåll. Med förskole lagen (1975) fick alla sexåringar rätt till förskoleplats. Daghem och lekskola fick det gemensamma namnet förskola. Samma år kom de första delarna av "Arbetsplan för förskolan". Förskole lagen avlöstes av Barnomsorgslagen, som 1982 ersattes av Socialtjänstlagen. En expertgrupp tillsattes för att utarbeta förslag om barnomsorgens kvalitet och kvantitet. Det resulterade i att 1987 kom "Pedagogiskt program för förskolan" (Granberg, 1998).

1991 kom beslut från riksdagen att alla barn ska förberedas plats i förskolan från ett års ålder. Därefter har sexåringarna förts över till skolan. Förskolan för 1-5 åringar blev en egen skolform inom skolväsendet. Förskolan är det första steget i en sammanhållen grundutbildning för barn och unga mellan ett och sexton år (Granberg, 1998).

En förskola för alla

Synen på barn – ett historiskt perspektiv

Framväxten av en ”förskola för alla” finns inte så mycket att finna om i litteraturen. Assarson (2009) redogör däremot för hur framväxten av en skola för alla kan ses. Hur synen på barnet – människan förändrats från 1800-talet fram till 1960-talet då normaliseringsprincipen belyste det funktionsnedsatta barnets rätt att få bli bemött på lika villkor som andra människor.

Under 1800-talet fanns en period då man såg möjligheter för personer med funktionsnedsättningar att själva kunna försörja sig. En förgrundsfigur, Emanuella Carlbeck, drev en era där en grupp kvinnor verkade ideellt för att utveckla pedagogiska metoder för barn och ungdomar som hade svårt att lära sig i skolan. Denna tid präglades delvis av humanitära filosofiska tankar med ursprung i Rousseau (Assarson, 2009).

Under 1900-talets början gjordes medicinska upptäckter om sambandet mellan hjärnans utformning och en människas moraliska och intellektuella förmågor. Detta ledde till en synvända. Nu skulle samhällets friska, sunda och fullkomliga människor skyddas från de undermåliga individerna. Forskning hävdade att låg intelligens ledde till låg moral etcetera varför människor med intellektuella funktionsnedsättningar nu måste låsas in. Karl Grunewald avslöjade, utifrån sina inspektioner som medicinalråd, hur miserabla förhållanden som fortfarande under 1950-talet rådde för personer med funktionsnedsättning på anstalterna. Dessa personer kallades ”sinnesslöa” eftersom deras sinnen inte kunde registrera normalt. De ansågs då heller inte kunna känna kyla, smärta, smaker och inte heller ha känslomässiga behov, endast instinkter. Det gjordes också bland annat medicinska tester på dem utan bedövningar. Bland annat Darwins teorier kunde under början av 1900-talet rättfärdiga det moraliska i att eliminera de svaga (Assarson, 2009).

Barn med synliga och uppenbara funktionsnedsättningar vistades ända fram till 1970-talet sällan i hemmet. Föräldrar uppmanades att lämna bort barnet, med förklaringen att det var bäst både för barn och föräldrar. Barnet kunde vårdas av personal som var van vid att hantera ”sådana annorlunda barn”. Tanken om alla människors lika värde fann mark efter andra världskriget bland intellektuella som diskuterade alla människors lika värde. Under slutet av 1960-talet formulerades en princip om att människor med funktionsnedsättningar borde ha självklar rätt att leva ett liv som andra och i gemenskap. Denna kallades normaliseringsprincipen. Det handlar inte om att normalisera individen utan om att skapa förhållanden som gör det möjligt för individen att delta på lika villkor som alla andra. Såsom att få delta i vad som sker i världen, att som barn få växa upp i en familj, att få vistas i samhället helt enkelt (Assarson, 2009).

Synen på barn idag – det kompetenta barnet

Jonstoj (2000) belyser att barnsynen i läroplanen (Skolverket, 2010) har hämtat inspiration från den barnsyn man har i Reggio Emilia i Norra Italien. I Reggio Emilia använder man uttrycket ”det rika barnet” och menar med det att alla barn är rika. Denna filosofi ger betydelsefulla konsekvenser för arbetssättet i förskolan. När man påstår att alla barn är rika, att ”alla barn är intelligenta” förändrar det naturligt ens sätt att bemöta varje barn, att arbeta med varje barn. I förskolan har man även under 2000-talet pratat om barnet som det ”kompetenta barnet” som är besläktat med uttrycket det ”rika barnet”. Båda uttrycken pratar om ett barn som kan och vet, istället för vad de behöver och saknar. Vuxna är medspelare i detta barns utveckling. Vad vi förväntar oss styr vad vi får se.

”Det sker en växelvis påverkan, där våra föreställningar om barn i allmänhet och om dessa barn i synnerhet blir både utmaningar och begränsningar för barnet” (Jonstoj, 2000, s. 25).

Detta syns som sagt i läroplan för förskolan (Skolverket, 2010), vars grundsyn på barn, kunskap och lärande bygger på uppfattningen att varje barn måste bemötas av vuxna som ser dess möjligheter och som engagerar sig i det mellanmänniska mötet och samspelet. Detta innebär också en värdering av vad dagens barn behöver för att kunna ta itu med morgondagens vuxenvärld (Jonstoj, 2000).

Den centrala frågan när det handlar om att främja psykosocial hälsa är vilken barnsyn vi väljer att utgå ifrån. Vill vi att barnen ska bli självständiga, tänkande och kännande eller vill vi att de enbart ska ses som objekt som kan manipuleras till att bli lydiga? (Bygdeson-Larsson, 2010)

Har vi en förskola för alla idag?

Det är en fråga som ofta ventileras i dagens samhälle. Där om finns skilda åsikter. Enligt förskolans läroplan står det tydligt att verksamheten ska anpassas till alla barn:

”Den pedagogiska verksamheten ska anpassas till alla barn i förskolan. Barn som tillfälligt eller varaktigt behöver mer stöd än andra ska få detta stöd utformat med hänsyn till egna behov och förutsättningar.” (Skolverket, 2010).

I olika internationella jämförelser av förskola och barnomsorg placerar sig Sverige alltid i topp. I UNICEF: S (2008) senaste utvärdering av 25 OECD-länder är Sverige det enda landet med maximalt 10 poäng. Det kan ses i jämförelse med länder som Irland och Kanada på 1 poäng.

I en rapport från Skolverket (2008) redogörs för att utvecklingen avseende personaltäthet och gruppstorlekar har på 2000-talet förbättrats sedan krisen på 1990-talet. Dock är personaltätheten fortfarande betydligt lägre än den var i början av 1990-talet. Denna utveckling ligger bakom propositionen Kvalitet i förskolan (2005) som innehåller förslag på åtgärder för att öka kvaliteten i verksamheten.

Enligt en studie av Sheridan, Pramling Samuelsson och Johansson (2009) så efterlevs inte förskolans avsikt – att ge alla barn lika möjligheter i förskolan – i praktiken. Segregationen slår också i förskolan, där varierande kvalitet förekommer som ger barn olika möjligheter till utveckling och lärande. I studien visade det sig att av 38 granskade förskolor bedömdes 9 förskolor ha hög kvalitet, 19 medelgod kvalitet och 10 låg kvalitet.

Regeringen vill nu höja ribban för förskolans kvalitet genom ett antal åtgärder. En ny skollag har trätt i kraft där förskolan är inkorporerad. Man har reviderat förskolans läroplan genom att förtydliga det pedagogiska uppdraget och speciellt lyft fram språk och kommunikation, matematik, naturvetenskap och teknik. Man har också tydligare pekat ut förskollärares ansvar för barns välbefinnande och lärande och lagt större vikt vid dokumentation, utvärdering och utveckling av förskolans kvalitet (Skolverket, 2010).

En engelsk longitudinell studie (Sylva, et al., 2004) där man följt över 3000 barn från 3 års ålder upp till tonåren, visar att förskolans kvalitet har avgörande effekter på barn med risk att utveckla ett anti socialt utagerande beteende. Barn som börjar förskolan före 3 års ålder löper något förhöjd risk att utveckla ett anti socialt beteende. Denna risk minskar betydligt om förskolan håller en hög kvalitet med välutbildade lärare som både kan arbeta målinriktat och möta barns olika erfarenheter. Dessa lärare förmår att, enligt studien, inta ett delat fokus i interaktion och kommunikation med barnen – något de kallar för ”shared sustainable thinking”. Utifrån detta kan man säga att små barn har en enorm potential för att lära och utvecklas, men hur detta förvaltas i familj och förskola blir avgörande

för barns framtid. Både värden och barns kunskaper såväl som barns välbefinnande grundläggs i samspel med för barnet viktiga personer, och en välutbildad kompetent förskollärare kan många gånger bli en sådan person.

Lärarnas kompetens, barngruppens storlek, miljön, vilka barn som ingår, hur lärarna förmår arbeta målmedvetet och samtidigt möta varje barn i hans/hennes värld har betydelse för kvaliteten (Sylva, et al. 2009).

Utagerande barn

I Nationalencyklopedin förklaras ordet utagerande: ”utagerande, utåtagerande, eng. acting out, aggressivt beteende, inom psykiatrin betecknat som social beteendestörning. Utagerande kan ta sig olika uttryck, alltifrån verbal aggressivitet och destruktivitet mot föremål till aggressionshandlingar mot djur och människor. Antisocialt och kriminellt beteende kan vara utagerande och ta sig uttryck i våldshandlingar. Tendensen till utagerande brukar avta med stigande ålder” (Nationalencyklopedin, 2012).

Kadesjö (2011) menar att förskolepersonal allt oftare beskriver en grupp barn som är oroliga, splittrade och har stora koncentrationssvårigheter. Barnen ställer ofta till med bekymmer för omgivningen och blir ofta syndabockar i gruppen. Även Drugli (2003) belyser detta, att vi som arbetar i förskolan förr eller senare upptäcker vissa barn som bekymrar oss mer. Barn som upplevs aggressiva och utagerande och som vi inte riktigt vet hur vi ska arbeta med och som inte utvecklas som förväntat.

Ogden (2003) förklarar att många facktermer har använts för att beskriva dessa barns problembeteende som till exempel anpassningssvårigheter, beteendestörningar och psykosociala problem. En del av dessa begrepp syftar på hur barn fungerar i skolan. Andra beskriver i allmänna ordalag som sociala och emotionella problem och svårigheter i mötet med andra barn/vuxna. Utöver dessa, finns ett antal diagnostiska begrepp från psykiatrin och psykologin som till exempel hyperaktivitets störning, trots syndrom, jagsvagheter, tidig relationsstörning och så vidare. Med andra ord så rör det sig om ett antal olika begrepp som, överlappande men inte sammanfallande, beskriver problem relaterade till barns utveckling och sätt att fungera. En del av dessa barn utvecklar tidigt allvarliga beteendeproblem och kan identifieras redan vid 3-4 års ålder. Dessa barn kan vara svåra att hantera. De är aggressiva mot andra barn och i ständig opposition mot vuxna (Ogden, 2003).

Kadesjö (2011) redogör för typiska problem hos barn med koncentrationssvårigheter såsom; uppmärksamhetsstörning, impulsivitet, svårighet att finna lämplig aktivitetsnivå, passiva barn med koncentrationssvårigheter samt svårigheter att uppfatta och följa instruktioner och regler. Andra utmärkande drag hos de här barnen vi i förskolan kan möta är oförutsägbarhet, bra och dåliga dagar, beroende av motivation, bristande förmåga till självgranskning samt en rastlös otillfredsställelse.

Drugli (2003) belyser vikten av att många utagerande barn tidigt behöver insatt hjälp och förebyggande åtgärder, så att deras problem inte förvärras. Detta menar även Kadesjö (2011) som förklarar att en väl fungerande och genomtänkt förskoleverksamhet, som utgår från alla barns förutsättningar och behov, kan ge ett barn med utagerande beteende sådana stimulerande upplevelser och erfarenheter att barnets svårigheter kan överbryggas och barnets positiva utveckling grundläggs. Om detta står det i Lpfö-98:

”Omsorg om det enskilda barnets välbefinnande, trygghet, utveckling och lärande ska prägla arbetet i förskolan. Hänsyn ska tas till barnens olika förutsättningar och behov. Detta innebär att verksamheten

inte kan utformas på samma sätt överallt och att förskolans resurser därför inte ska fördelas lika.” (skolverket, 2010).

Vidare betonar Kadesjö (2011) att det omvända, en dåligt fungerande verksamhet, försvårar för det utagerande barnet att fungera och i värsta fall allvarligt förvärrar barnets problematik. Här visar Sheridan, Pramling Samuelsson och Johansson (2009), i tidigare nämnd studie, att förskolans avsikt inte efterlevs – att ge alla barn lika möjligheter i förskolan – i praktiken. Segregationen slår också i förskolan, där varierande kvalitet förekommer som ger barn olika möjligheter till utveckling och lärande.

Den pedagogiska miljöns betydelse

Här menar Emanuelsson (Ogden, 2003) att det handlar om förändringar av krav och förväntningar som måste göras i de miljöer där barnen med olika förutsättningar vistas. Det kräver att arbetslaget har ett genomtänkt arbetssätt. Även Nordin-Hultman (2006) hanterar detta i sin forskning. Hon menar att vi ofta förlägger problemet hos barnet, genom diagnoser och olika åtgärder, istället för att titta på pedagogiken, den pedagogiska miljön; materielen eller organisation av tid och rum. Hon menar vidare att en förutsättning för att barns olikheter ska rymmas i förskolan är att de pedagogiska miljöerna präglas av olika handlingsmöjligheter och arbetssätt.

Sandberg (2008) tar upp detta med miljöns betydelse för utagerande barns möjligheter att delta i lek med andra barn. I vissa förskolemiljöer kan och får alla barn vara med och leka – i andra miljöer blir en del barn uteslutna. Sandberg menar att för särskilt utagerande barn – barn med funktionsnedsättningar – handlar mycket om att ha tillgång till just leken. De här barnen behöver då ofta mer stöd i att komma in i leken, lära sig samspela med andra, då är den stöttande pedagogen viktig. Detta extra stöd blir ofta lidande eftersom dagens förskola har stora barngrupper, förhållandevis små lokaler och en personaltäthet som ofta är för låg. Vidare medför ofta brist på personal eller låg personaltäthet till att verksamheten blir mer regelstyrd för att fungera.

Förhållningssätt

Läroplan för förskolan, Lpfö-98, belyser att ”de vuxnas förhållningssätt påverkar barns förståelse och respekt för de rättigheter och skyldigheter som gäller i ett samhälle och därför är vuxna viktiga som förebilder” (Skolverket, 2010). Betraktas olikheter som möjligheter så blir inte det primära att göra barngruppen homogen. *”Variationen utnyttjas istället till att skapa möjligheter till lärande, spänning och stimulans. Ledare kan med utsagda och outtalade budskap ange tonen för klimatet i barngruppen”* (Fishbein & Östberg 2006, ss 23.). Om barnet tillåts vara annorlunda blir det ett budskap till gruppen att det är positivt med olikheter. I och med detta är det väldigt viktigt att alla pedagoger drar åt samma håll med ett genomtänkt förhållningssätt.

Mötet med barnet

I boken ”Mötet med alla barn – ett specialpedagogiskt perspektiv” beskriver författarna Fischbein & Österberg (2003) hur vårt eget handlande är kopplat till, för det första egna och andras erfarenheter och för det andra till teoretiska kunskaper och etiskt-moraliska ställningstaganden.

Varje pedagog måste fundera kring sin egen ”Praktiska teori”. Det man då behöver reflektera över som pedagog är, ”vilken målbild har jag? Vad styr mitt eget handlande i mötet med barnen och hur kan jag använda mig av de teoribildningar som finns?” En del av ens handlande sker omedvetet och intuitivt

medan andra bitar av ens handlande kan medvetandegöras och leda till pedagogisk utveckling (Fischbein & Österberg, 2003). Även Drugli (2003) belyser vad som påverkar pedagogen i mötet med barnet. Vuxna som möter barn i förskolan bildar sig en uppfattning om och tolkar barnet utifrån tidigare erfarenheter av barn i samma ålder, utifrån en slags inre karta man redan bär på. Varje vuxen har sin egen speciella karta. Man möter då nya barn med speciella förväntningar och lägger då mer märke till vissa signaler. Signaler hos barnet man möter, som inte stämmer överrens med ens inre karta, förbises då ofta eller missförstås. Leder det då till att den vuxnes förväntningar på barnet ofta blir negativa, där barnet egentligen kunnat uppföra sig positivt, kan den negativa förväntningen bli en självuppfyllande profetia. Den vuxne medverkar då till att utlösa det negativt förväntade beteendet. Om man istället har positiva förväntningar på barnet så medverkar pedagogen till att barnets beteende utvecklas positivt (Drugli, 2003).

”Barn som tillfälligt eller varaktigt behöver mer stöd än andra ska få detta stöd utformat med hänsyn till egna behov och förutsättningar” (Skolverket, 2010)

Tre förutsättningar för ett professionellt förhållningssätt

Normell (2006) anger tre förutsättningar för att pedagoger ska få ett professionellt förhållningssätt:

Personlig mognad

Självkännedom, vilket innebär att veta var gränserna går för min och andras integritet. Det är först då man vågar stå för det man själv tycker, även om andra inte håller med. ”Att respektera en annan människas integritet betyder sålunda att känna av vilket avstånd som är lagom” (Normell, 2006, s.46).

Förmåga att lyssna, innebär att man låter den andre prata till punkt och inte flyttar fokus till sig själv man frågar om detaljer och sammanhang. Man visar att man är intresserad. Man behöver kunna stå ut med pauser, tystnad.

Att kunna skilja på egna problem och andras, innebär att kunna avgöra vem som äger problemet.

Vad hör till min uppgift, veta var gränserna går för min arbetsuppgift. Behoven är ju mycket större än resurserna samtidigt som vi behöver påminna oss om att vi pedagoger är en viktig person i barns liv, men vi är inte de enda som kan hjälpa dem.

Att stå ut med ovisshet, innebär ”att öppet acceptera den komplicerade situationen och undersöka alternativa lösningar”.

Att kunna ta emot hjälp, när man behöver det är en styrka.

Gräns mellan jobbet och det privata, pedagoger är lyhörda för andras behov men lika döva för sina egna behov (Normell, 2006 s. 51).

Trygg yrkesidentitet

Förskollärare har vana att arbeta tillsammans och ju tryggare en yrkesidentitet man har när man går in i ett samarbete, desto större är det att man ska lyckas (Normell, 2006).

Intresse för uppgiften

Som människa har man ett naturligt intresse för att lära sig nya saker och ”att vara föremål för intresse är att vara attraktiv i den andres ögon och det för med sig ett självförtroende och livsglädje, vilket i sin tur ökar lusten att lära” (Normell, 2006 s.56).

Samspel

”I förskolan ska barnen möta vuxna som ser varje barns möjligheter och som engagerar sig i samspelet med både det enskilda barnet och barngruppen.” (Skolverket, 2010)

Rabe & Hill (2001) menar att pedagoger ska se barnets svårigheter i relation till omgivningens förmåga att samspela med barnet och INTE som en egenskap hos barnet. Detta belyses även i Lpfö-98:

”Barn som tillfälligt eller varaktigt behöver mer stöd än andra ska få detta stöd utformat med hänsyn till egna behov och förutsättningar. Personalens förmåga att förstå och samspela med barnet och få föräldrarnas förtroende är viktigt, så att vistelsen i förskolan blir ett positivt stöd för barn med svårigheter. Alla barn ska få känna den tillfredsställelse det ger att göra framsteg, övervinna svårigheter och att få uppleva sig vara en tillgång i gruppen” (Skolverket, 2010).

Samspelsteorier – olika perspektiv

Här redogörs olika perspektiv - teorier för hur man kan se på det viktiga samspelet i förskolan.

Emotionellt perspektiv

Det här perspektivet betonar vikten av det känslgrundade samspelet mellan barn och vuxna. Det är viktigt att föräldrar och andra vuxna är positiva och ofta berömmar barnen och visar dem glädje. *”Barnen får därmed sina grundläggande önskningar och behov tillgodosedda. De känner att de blir bekräftade och upplever att de är betydelsefulla”* (Olsson & Olsson, 2008 s.9).

Affektteori

Den moderna affektteorins främste företrädare är Silvan S. Tomkins (1911-1991). Han underströk vikten av sambandet mellan psykologi och biologi när det gäller känslolivet. Våra känslor finns både i psyket och i kroppen. När vi står inför något spännande kan vi få ”pirret” i magen eller som vid stress kan vi få ont i huvudet. Våra handlingar utgår inte bara från vårt förnuft utan även från våra känslor. Man kan säga att våra känslor motiverar oss att handla på ett visst sätt. Tomkins sa att det finns ett antal medfödda känslouttryck, grundaffekter, som man kan avläsa i barns ansiktsuttryck oberoende från vilket land eller i vilken kultur de lever (Olsson & Olsson, 2008).

Meningsskapande perspektiv

I det här perspektivet har föräldrar, pedagoger och andra vuxna en viktig funktion som barnets vägledare in i samhällets sociala och kulturella liv. Här får barnet hjälp att förstå vad som händer i omvärlden och inom de själva och på det sättet hjälper de vuxna barn att bygga upp meningsskapande strukturer. Barn behöver vuxna som är intresserade av vad de tänker och upplever för att de ska utveckla sin medvetenhet om världen och även sin inre föreställningsvärld. Det är viktigt för barnens språkliga, kognitiva och sociala utveckling att bygga upp en dialog med vuxna. Den sovjetiska psykologen Lev Vygotskijs teori utgår från det meningsskapande perspektivet (Olsson & Olsson, 2008).

Vygotskijs teori

Vygotskij (1896-1934) forskade om lekens betydelse för barns utveckling och om hur barn utvecklar språk och sitt tänkande. Enligt Vygotskij lär sig barnet först att använda språket i ett socialt sammanhang för att därefter utveckla ett individuellt språk och att människors språk och tankeförmåga utvecklas i samspel med andra. Därför är de sociala relationerna viktiga för människans

inlärningsförmåga. Det här konstaterade Vygotskij och hans teori har resulterat i olika former av pedagogiskt arbete. Vidare ansåg Vygotskij att den sociala kompetensen var grundläggande för människans utveckling och att den var viktig för all typ av social kommunikation. Vår känslomässiga, intellektuella och sociala kompetens har sitt ursprung i våra sociala gemenskaper. Dessa kompetenser hänger ihop med varandra. Utvecklar man sig i ett av dessa områden så har det verkan på ett positivt sätt även på de andra områdena. I umgänge med föräldrar och andra vuxna så utvecklas barns språkliga och sociala kompetens. Även det sociala umgänget stimulerar barns intellektuella utveckling och deras sociala kompetens. Alla möten mellan människor innebär lärande och utveckling enligt Vygotskij (Olsson & Olsson, 2008).

”Det jag gör tillsammans med andra idag kan jag göra själv imorgon”

(Lev Vygotskij)

Barn med engagerade pedagoger som får vara med i vägledande samspel stimuleras också till att utforska sin egen omvärld på egen hand. Med en meningsskapande dialog får barnen, med vuxna som medspelare, utforska och upptäcka världen. Om man på förskolor skapar förutsättningar för samspel mellan barn och vuxna så lägger man en god grund för barnens lärande och allsidig utveckling som stimuleras av att det finns en dialog mellan barn till barn och barn till vuxen (Olsson & Olsson, 2008). När psykologen Partanen beskriver pedagogens roll som vägvisare och talar om fördelar med att dela in barn i mindre grupper så utgår han från Vygotskijs teori (Partanen, 2008).

Reglerande perspektiv

Barn behöver den vuxnas hjälp att utveckla sin självkänsla. De behöver lära sig att reglera sina känslor och utveckla sin ansvarskänsla. Något som är av stor vikt är att med vägledning av vuxna, utvecklar barn sin egen sociala förmåga så att de kan fungera i olika sociala sammanhang. Sociala förmågor som empati och moraluppfattningar. I vägledningen ingår även att hjälpa barn att medvetet kontrollera sina egna handlingar (Olsson & Olsson, 2008).

Kognitiv teori

Enligt den här teorin är vår utveckling av vårt tänkande beroende av vår biologiska utveckling samt av stimulans och stöd från omgivningen. Utgångspunkten är att människan har förmågor och ett behov att förstå sin omvärld och med hjälp av minnet, språket och vår förmåga att använda abstrakt tänkande kan vi utveckla vår personlighet. Aaron Beck är psykiater och en viktig teoretiker inom den kognitiva teorin och hans teori handlar om att ”våra tankar, känslor och vårt beteende påverkar stämningen i vår sociala omgivning.” Om vi har en positiv inställning till andra så skapas ofta en positiv inställning hos andra och det motsatta om vi är arga. Ofta är vi inte medvetna om vad vi sprider för stämning till andra. I den kognitiva psykologin anser man att en god självkänedom i en grupp är en förutsättning för att gruppen ska fungera bra (Olsson & Olsson, 2008).

PPR – pedagogisk process reflektion

Bygdeson-Larsson (2010) hänvisar i sin doktorsavhandling till Sheridan med flera (2009) som menar att förskolans kvalitet behöver utvecklas och det gäller främst inom kommunikation och samspel. Bygdeson-Larsson har byggt sin studie på observationer mellan barn-barn och vuxna-barn och har använt sig av Pedagogisk process reflektion (PPR) så kallade lek och samspelobservationer. ”*Det handlar om att personalen får stöd för att själva lära sig undersöka, förstå och hantera processer i barngruppens samspel och lek*” (Bygdeson-Larsson, 2010, s 52). För att klara av att främja en

psykosocial hälsa så behöver alla förskolor ha en hög kvalitet och när det gäller omsorgsdelen så ställs det höga krav på professionsutveckling i arbetet som handlar om samspel och mänskliga relationer. Med hjälp av PPR läggs ett processperspektiv på verksamheten som tar med förskolepersonalen i en forsknings - och förändringsprocess. Fokus läggs på samspel mellan vuxen-barn och barn-barn, istället för på det enskilda barnet. Det handlar om att arbetslaget på förskolan ska bli mer lyhörda för att kunna se samspeletsprocessen över en tid och se det ur barnens perspektiv. Sommer (2005) kartlade olika samspelsmönster mellan barn och det kom fram att pedagoger i förskolan inte vet mycket om de finstämda mönstren i barnens samvaro och i och med det ett behov av att observera barnen så att personalen tydligare kan se och uppfatta det som sker i samspelet mellan barnen. Bygdeson-Larsson tar även upp vikten av att frigöra den tysta kunskapen, att sätta ord på den arbets- och livserfarenhet man har i sina tolkningar.” *Hur förskolläraren uppfattar och tolkar en situation blir avgörande för hur hon påverkar händelseförloppet. Tolkingar påverkar på så vis klimatet och samspeletsprocesserna mellan barnen*” (Bygdeson-Larsson, 2010 s.55). PPR handlar om att stärka pedagogens roll och ta tillvara på deras utveckling av sin egen professionalitet. Det handlar om att hela arbetslaget ska få utrymme att ha den tiden som behövs för att kunna hinna uppfatta och tolka vad som sker i samspelet mellan barnen (Bygdeson-Larsson, 2010).

Inkludering

För att alla barn skall kunna delta i verksamheten på lika villkor ställs krav på pedagogens skicklighet och kunskap när det gäller att ”få med sig” alla barn i verksamheten. En skicklig pedagog arbetar utifrån ett inkluderande perspektiv när det gäller de utagerande barnen.

Begreppet inkludering (”inclusion”) är ett begrepp som bara under de senaste åren kommit att användas mer omfattande, särskilt i samband med utbildning för elever ”i behov av särskilt stöd”. Med begreppet inkludering menas idén att dessa barn ska vara delaktiga i verksamhetens vanliga miljöer (Nilholm, 2006).

Begreppet inkludering har i de specialpedagogiska diskussionerna sin grund i hur man på bästa sätt ska kunna ta hand om de barn som är delaktiga i det. Konsekvenserna av begreppet leder till att skolan skulle behöva lägga om hela sin verksamhet så att den ”*passar så bra som möjligt för absolut alla som går där*” (Egelund, Haug & Persson, 2006 s.180).

Vad möjliggör inkluderande processer?

Nilholm (2006) belyser att det finns ett antal faktorer som brukar betraktas som avgörande för att inkluderande processer ska uppstå, dessa är bland annat lärares förhållningssätt, övergripande planering med uppföljningar, reflektion, kompetensutveckling, samarbete, en övergripande policy, detta enligt forskning författaren tagit del av (Nilholm, 2006. ss 44).

Gjems (2001) menar även att handledning är viktigt för att pedagoger ska kunna vidareutveckla sitt arbete med alla barn. I yrken där man arbetar med människor, där det ställs speciella kunskaper på kompetens, är handledning viktigt. Tack vare att människor hela tiden utvecklas och växer, bör dessa yrkesgrupper finna sig i en kontinuerlig förändring och utvecklingsprocess. Samhället ställer ständigt krav på omställning och förändring av yrkesrollen. Politiska och ideologiska vägval resulterar ofta i reformer och yrkesgruppen åläggs nya arbetsuppgifter i kombination med nedskärningar och effektivitetskrav. Det här präglar i sin tur förhållandet till de människor som yrkesgruppen arbetar med.

I yrken där man arbetar med människor är det avgörande för arbetets kvalitet att yrkesutövarna själva är flexibla (Gjems, 2001).

Styrdokument

Förskolan har enligt lag ett antal styrdokument som reglerar verksamheten (Skolverket, 2010).

Skollagen

Den nya Skollagen (2010:800) berör även förskolan som nu blir en egen skolform. Kapitel 8 i Skollagen berör förskolan. Paragraf 2-11 innehåller allmänna bestämmelser för förskolan. Paragraf 9 säger så här om särskilt stöd:

”Barn som av fysiska, psykiska eller andra skäl behöver särskilt stöd i sin utveckling ska ges det stöd som deras speciella behov kräver. Om det genom uppgifter från förskolans personal, ett barn eller ett barns vårdnadshavare eller på annat sätt framkommer att ett barn är i behov av särskilt stöd, ska förskolechefen se till att barnet ges sådant stöd. Barnets vårdnadshavare ska ges möjlighet att delta vid utformning av de särskilda stödinsatserna” (Skolverket, 2010).

Läroplan för förskolan

Läroplan för förskolan, Lpfö-98 reviderad 2010 (Skolverket, 2010), behandlar förskolans värdegrund, uppdrag, mål och riktlinjer som alla i förskolan ska följa. Läroplanen skall genomsyra allt arbete som sker i förskolan. Värdegrund och demokrati är ledord. Alla som arbetar i förskolan ska förankra de värden vårt samhällsliv vilar på. Vidare uttrycker värdegrunden det etiska förhållningssätt verksamheten ska präglas av. Förskolan ska även uppmuntra och stärka barns medkänsla och inlevelse i andra människors situation. Vidare ska barnen i förskolan mötas av vuxna som ser varje barns möjligheter och som har god förmåga att samspela med både det enskilda barnet och barngruppen. Verksamheten ska anpassas till alla barn i förskolan:

”Barn som tillfälligt eller varaktigt behöver mer stöd än andra ska få detta stöd utformat med hänsyn till egna behov och förutsättningar. Personalens förmåga att förstå och samspela med barnet och få föräldrarnas förtroende är viktigt, så att vistelsen i förskolan blir ett positivt stöd för barn med svårigheter. Alla barn ska få känna den tillfredsställelse det ger att göra framsteg, övervinna svårigheter och att få uppleva sig vara en tillgång i gruppen” (Skolverket, 2010).

Riktlinjer för förskolläraren, som leder till att arbetet sker i enlighet med målen i läroplanen, är bland annat att ansvara för att alla barns behov respekteras och tillgodoses samt att barnet får uppleva sitt eget värde. Vidare ska det utvecklas normer för arbetet och samvaron i den egna barngruppen. (Skolverket, 2010).

EU

”Samtliga EU-länder har skrivit under FN:s barnkonvention, men EU som organisation har inte gjort det. Däremot erkänner EU konventionen som en del av de grundläggande rättigheter som unionen måste följa.

I och med att EU-fördraget ändrades 2009 är skyddet av barnets rättigheter numera ett uttalat mål för EU. På samma sätt säger EU:s rättighetsstadga att alla barn har rätt till skydd, omvårdnad och utbildning. När EU-rätten tillämpas ska barnets rättigheter respekteras.

EU-kommissionen har föreslagit en strategi för att främja och skydda barnets rättigheter i EU:s inre och yttre politik. Det är oklart när en sådan strategi kan antas” (Regeringens hemsida)

FNs barnkonvention

Konventionen gäller för Sverige sedan 2009. Sverige medverkade mycket aktivt i FN:s arbete med att förhandla fram konventionen, och som en följd av riksdagens godkännande beslöt regeringen den 4 december 2008 att Sverige skulle tillträda konventionen. Sverige anslöt sig också till det frivilliga protokollet om enskild klagorätt. Från den 14 januari 2009 gäller konventionen för Sveriges del. När det gäller rättigheter för barn i behov av särskilt stöd – utagerande barn – gäller främst artiklarna 2, 3, 6 och 12 (Svenska UNESCO-rådet, 2006).

Salamancadeklarationen

Salamancadeklarationen (Svenska UNESCO-rådet, 2006) bygger på FN:s Allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna och FN:s Standardregler om delaktighet och jämlikhet för människor med funktionsnedsättning. Deklarationen antogs av UNESCO den 10 juni 1994 i staden Salamanca i Spanien (Skolverket, 2010) och här finns riktlinjer för ”en skola för alla” utformade.

Allmänna råd ”Kvalitet i förskolan”

Skolverket har som ett led i att hävda alla barns rätt till en bra förskola sammanställt allmänna råd för kvalitet i förskolan ”Kvalitet i förskolan” (Skolverket, 2005). De allmänna råden syftar till att förtydliga verksamheten utifrån skollag och läroplan samt att stödja förskolans kvalitetsarbete. Både kommunen och pedagoger i förskolan bör följa de allmänna råden, vilka även illustrerar hur ansvarsfördelningen mellan kommun och verksamhet ser ut.

WHO

Ett klassifikationssystem (ICF) är utarbetat inom WHO som bygger på en interaktionistisk syn på barns svårigheter. Detta innebär att ett handikapp uppstår när kraven på barnet blir för stora i förhållande till barnets egna förutsättningar. För att garantera att barnet görs delaktigt måste miljön utformas så att en funktionsnedsättning blir så lite handikappande som möjligt (Fischbein & Österberg, 2003).

METOD

Forskarens arbete består av att relatera teori och empiri till varandra. Detta är ett av de verkligt centrala problemen inom filosofin, metavetenskapen och inom allt vetenskapligt arbete. De tre begrepp som vanligen används är deduktivt-, induktivt- och abduktivt arbetssätt (Patel & Davidson, 2011). Olsson & Sörensen (2007) menar att allt vetenskapligt arbete föds ur frågandet och hur frågandet går till och vilka metoder som används för att få svar är beroende av ett paradigm. Det vill säga det perspektiv som forskaren använder sig av. Det finns i stort sett två synsätt som vanligen används, det deduktiva eller det induktiva. Har man en teoretisk utgångspunkt innan studiens början blir metodsatsen deduktiv. Det andra är att teorin uppkommer från de praktiska forskningsresultaten, en så kallad induktiv syn på förhållandet mellan teori och empiri. Bryman (2011) och Olsson & Sörensen (2007) nämner också en tredje metodansats, abduktiv. Abduktiv ansats är en växelverkan mellan induktiv och deduktiv och innebär att forskaren växlar mellan teori och empiri. Vilket i sin tur medför att man får en djupare förståelse för fenomenet. Den amerikanske filosofen Charles Sanders Peirce (1839-1914) introducerade termen och idén om abduktion. Han menade att abduktion är den process varigenom vi bildar oss en intuitiv uppfattning om något i vår omvärld (Trost, 2010).

Patel & Davidson (2011) skriver att Hermeneutisk forskning, vilken denna studie bygger på, har ett tydligt drag av abduktion i och med att forskaren ska pendla mellan helhet och del och mellan olika synvinklar i tolkningen. Avsikten är dock sällan att nå fram till en teori i form av heltäckande lagar utan snarast att se det unika i varje tolkning och i att det kan vara berikande med att presentera en mångfald av tolkningar. Forskaren är fri att argumentera för den tolkning som uppfattas som den bästa. Detta kallas för den hermeneutiska spiralen. Resultaten i denna studie kommer att tolkas med inspiration från ett hermeneutiskt sätt att tolka. I hermeneutiken så talar man om förståelse och med det menar man de kunskaper en uttolkare redan har och som blir bakgrunden till tolkningen av fenomenet. Gadamer (1998) menar att man måste förstå ett meningsfullt fenomen i den kontext det förekommer i, till exempel det samhälle och den tid som en viss text skrevs i. Andren och Rosenqvist (2006) menar att tolkningen växer fram i en cirkulär rörelse. Som leder fram till en ny rörelse och den i sin tur leder fram till en ny förståelse och möten med nya erfarenheter som kan liknas vid en spiralliknande utveckling av tolkningar.

Under 1900- talet har Hermeneutiken utvecklats mot att bli en existentiell filosofi som syftar till en förståelse av livsvärlden och den mänskliga existensens grundbetingelser. Man menar att människan kan tolkas och förstås genom språket. Nuförtiden tillämpas hermeneutiken främst inom human-, kultur- och samhällsvetenskap (Patel & Davidson, 2011).

Kvalitativ intervjustudie

Patel & Davidson (2011) belyser att det under de senaste årtiondena skrivits mycket och diskuterats en hel del kring kvantitativt och kvalitativt inriktad forskning. Med kvantitativt inriktad forskning menas all forskning som innebär mätningar vid datainsamlingen och statistiska bearbetningar och analysmetoder. Med kvalitativt inriktad forskning menar man forskning där datainsamlingen fokuserar på ”mjuka” data, t.ex. i form av kvalitativa intervjuer och tolkande analyser, oftast verbala analysmetoder av textmaterial (Patel & Davidson (2011)). Vår studie genomfördes med en kvalitativ inriktning.

För att få svar på vårt syfte och våra frågeställningar ville vi undersöka pedagogers syn på utagerande barn. Vi gjorde därför en kvalitativ intervjustudie, då vikten var att få fram respondenternas uppfattning och tolkning av sin sociala verklighet (Bryman, 2011). Vidare gjordes intervjuerna semi-strukturerade. Man utgår då ifrån en intervjuguide med ett antal teman som ska beröras, men respondenterna har stor frihet att utforma svaren på sitt sätt (Olsson & Sörensen, 2007). Vi skrev vår intervjuguide utifrån dessa förutsättningar. Vi ville att respondenterna skulle ges möjlighet att ge oss djupare svar och det upplevde vi att vi skulle få genom denna intervjumodell.

Urvalsgrupp

I vår studie hade vi inga kriterier på våra tilltänkta respondenters ålder eller antal år i yrket. Vi ansåg att detta inte skulle få en så stor betydelse för vårt resultat. Vi resonerade som att en professionell förskollärares möte med ett utagerande barn inte avgörs av ålder eller antal år i yrket. Det handlar om andra parametrar såsom till exempel förskolans kvalitet. Vi tog kontakt med en kommun i Mellansverige, där vi först tog reda på vilka förskolor som arbetade framgångsrikt med inkludering av utagerande barn. Därefter ringde vi respektive förskolechef, på dessa två förskolor, vilka tillfrågades om vi kunde få möjlighet att intervjua 3 förskollärare. Det gick bra. Förskolecheferna gav oss namn och email adresser till förskollärarna. Det resulterade i att vi fick intervjua sex förskollärare.

Genomförande

Arbetsprocessen inleddes med litteraturstudier för att vi skulle få en djupare förståelse och kunskap kring området. De mest förekommande källorna enligt Patel & Davidsson (2011) där vi finner kunskap är böcker, artiklar publicerade i vetenskapliga tidskrifter och rapporter. I böcker hittar vi teorier/modeller utvecklade i sin helhet. De absolut senaste rönen hittar vi dock i vetenskapliga artiklar och rapporter eftersom böcker tar lång tid att förlägga. Således har lämplig bakgrundskunskap inför denna studie sökts i vetenskapliga artiklar och rapporter via sökmotorer på internet, på bibliotekets databaser samt i litteratur vi anser relevant inför studien. Även delar av kurslitteraturen har använts.

Nästa steg i processen var att kontakta de tilltänkta respondenterna. Den första kontakten med våra respondenter togs via mail där vi bifogade ett presentationsbrev (bilaga 1) där det stod information om studiens syfte, etiska aspekter samt kontaktuppgifter vid eventuella frågor och vår intervjuguide (bilaga 2). Detta för att de skulle få möjlighet att förbereda sig till intervjutillfället.

Platsen för intervjuerna valdes ut av respondenterna när vi kom till förskolorna vid intervjutillfällena. På förskola 1 hänvisades vi till ett stort rum som låg avskilt och därmed kunde dessa tre intervjuer genomföras i en lugn och stressfri miljö. Respondenterna var väl förberedda och hade arrangerat det så att andra pedagoger passade deras barn under intervjuerna. Vi satt i rummet hela tiden och respondenterna avlöste varandra. Detta gjorde att alla eventuella störningsmoment minimerades.

På förskola 2 hänvisades vi till ett litet, trångt rum där en av oss satt i en korgstol medan den andra fick sitta på en skrivbordsstol vid en liten datorplats. Här var respondenterna inte lika väl förberedda, vi fick en känsla av att "slängas in i verksamheten" då det var ett smärre kaos av oroliga barn i korridoren utanför rummet. Det var kvavt i rummet och fönstret öppnades av respondenten vilket resulterade i störande ljud utifrån. Det var barn som sprang i korridoren och en gång öppnades dörren och en glad pojke sa hej, vilket var trevligt men ett störande moment. Vid den tredje och sista intervjun satt vi i ett personalrum och miljön var återigen lugn och stressfri.

Samtliga intervjuer spelades in på två bandupptagningar för att eventuella tekniska missöden inte skulle störa. Nu visade sig turen av att vi använde oss av två bandupptagningar eftersom det visade sig att den sista bandupptagningen inte spelades in av den ena ljudupptagningen.

Kritisk metodanalys

Det vi har insett är att vi utöver intervjuerna borde ha haft tid för observationer på förhållningssätt/samspel och arbetssätt: pedagog - barn och mellan barn – barn. Det hade gett studien ett större djup och innehåll men tyvärr räckte tiden inte till för detta.

Bearbetning och analys

Den hermeneutiske forskaren som tolkar en text, t.ex. en noggrant utskriven intervju, börjar med att först läsa hela intervjun och försöker förstå helheten av denna, för att sedan läsa olika delar i texten var för sig för att skaffa sig förståelse av dessa. Forskaren kan sedan pendla mellan helhet och del och ställa de olika förståelserna emot varandra (Patel & Davidson, 2011). Vi läste alla intervjuerna i vår studie noggrant på varsitt håll. Sedan markerade vi tillsammans i texterna med färgpennor svaren på våra forskningsfrågor. Gul färg för forskningsfråga ett osv. Detta gjorde det enklare att se de olika respondenternas svar på samma fråga. Därefter kunde vi skriva ner detta i vårt dokument under de olika rubrikerna i vår resultat del. Ju mer vi läste svaren och såg kopplingar mellan de olika respondenternas tankar desto mer förstod vi hur respondenterna resonerade och hur komplext detta ämne är. Vår egen läroprocess i detta var att vi behövde större insikt och bakgrundsfakta såsom yrkesroll och erfarenhet för att vår förförståelse ska kunna appliceras på respondenternas svar och vår analys blir så korrekt som möjligt. Denna förförståelse har gjort det möjligt för oss att vi i skrivprocessen kan ta oss vidare från en tolkning till en annan för att till slut kunna förklara fenomenet. Målet med tolkningarna är att den ska leda till förståelse men själva förståelseprocessen blir aldrig färdig. Detta är grunden till den hermeneutiska spiralen (Ödman 2007).

Trovärdighet

Bryman (2011) nämner två viktiga kriterier för bedömning av studiens kvalitet och det är reliabilitet och validitet. Reliabilitet handlar om studiens resultat skulle bli detsamma om den upprepades, eller om den påverkas av slumpmässiga eller tillfälliga händelser. Validitet handlar om att det finns ett samband mellan de slutsatser som forskaren dragit av studien, att man mätt vad som är avsett att mäta. Reliabiliteten i vår studie kan ha påverkats av att vi intervjuade ett begränsat antal förskollärare. Vi kunde ha ökat studiens reliabilitet med att även göra observationer och använda enkäter. Dock var tiden till detta för kort.

Reliabiliteten i en kvalitativ intervjustudie ökas genom att intervjuaren ställer kontrollfrågor (Bryman, 2011). Vi ställde kontrollfrågor till respondenterna när vi inte riktigt fick ett tydligt svar. För att få en tydlig validitet i texten menar Repstad (1987/2007) att det är viktigt att frågorna som ställs under intervjun kan besvara forskningsfrågan. Vi ställde därför våra intervjufrågor mot vårt syfte i förarbetet

av intervjustudien. Detta för att säkerställa vår validitet i analysen. Vi ansåg då att de frågor vi tänkte ställa till respondenterna skulle ge oss ett giltigt resultat för att komma åt vårt syfte. Bryman (2011) menar dock att det inom kvalitativ forskning kan vara ganska svårt att granska validitet och reliabilitet eftersom resultaten inte är mätbara på samma sätt som inom kvantitativ forskning. Motsvarighet till validitet och reliabilitet kan inom kvalitativ forskning ses utifrån begreppet trovärdighet. Trovärdigheten består av fyra delkriterier: tillförlitlighet, överförbarhet, pålitlighet samt objektivitet.

Trovärdigheten i vår studie anser vi är uppfylld genom vår transkribering, analysering och återkoppling till teorin. Vi har försökt hålla oss objektiva trots att allt bygger på vår tolkning av respondenternas svar på våra frågor. Till hjälp har vi använt oss av begreppet trovärdighet på det sätt som Repstad (2007) redovisat.

Etiska aspekter

Informationskravet:

Regel 1: *"Forskaren skall informera uppgiftslämnare och undersökningsdeltagare om deras uppgifter i projektet och vilka villkor som gäller för deras deltagande. De skall då upplysas om att deltagandet är frivilligt och om att de har rätt att avbryta sin medverkan. Informationen skall omfatta alla de inslag i den aktuella undersökningen som rimligen kan tänkas påverka deras välvillighet att delta"* (Forskningsetiska principer, 2002 s.7). Vi informerade respondenterna både muntligt och skriftligt om syftet med studien och hur materialet skulle användas och redovisas. Vi informerade varje respondent före intervjun att de deltog frivilligt och hade rätt att avbryta intervjun om de så önskade.

Samtyckeskravet:

Deltagare i en undersökning har rätt att själva bestämma över sin medverkan.

Regel 2: *"Forskaren skall inhämta uppgiftslämnares och undersökningsdeltagares samtycke. I vissa fall bör samtycke dessutom inhämtas från förälder/vårdnadshavare (t.ex. om de undersökta är under 15 år och undersökningen är av etiskt känslig karaktär)"* (Forskningsetiska principer, 2002 s.9). Respondenterna gav sitt samtycke till att intervjuerna spelades in och de informerades om att de när som helst kunde avbryta sitt deltagande samt att deras svar skulle behandlas med största möjliga konfidentialitet.

Konfidentialitetskravet:

Regel 3: *"Uppgifter om alla i en undersökning ingående personer skall ges största möjliga konfidentialitet och personuppgifterna skall förvaras på ett sådant sätt att obehöriga inte kan ta del av dem."* (Forskningsetiska principer, 2002 s.12). Vi informerade respondenterna om att anonymitet råder före, under och efter studien samt att inga namn eller andra identifierande uppgifter skulle finnas med i uppsatsen.

Nyttjandekravet:

Regel 4: *"Uppgifter insamlade om enskilda personer får endast användas för forskningsändamål."* (Forskningsetiska principer, 2002 s.14). Vi informerade samtliga respondenter om att intervjuerna skulle komma att raderas direkt efter transkriberingen.

RESULTAT

Då man redovisar resultatet av en kvalitativ undersökning tolkar och beskriver man ofta resultatet samtidigt. Det kan man göra genom att redogöra för tolkningarna av resultatet och sedan beskriva detta med citat från respondenterna (Patel & Davidsson, 2011). Vidare menar Patel & Davidsson (2011) att man utöver detta måste beskriva vilken slutsats man dragit från resultaten. Alltså en sammanfattning av det viktigaste som kom fram. Då kan man skriva en slutsats efter varje frågeställning.

Beskrivning av respondenterna

Av de sex respondenter vi kontaktade kunde alla delta vid intervju tillfällena, därav blev det inget bortfall i vår studie.

Både Förskola 1 och Förskola 2 arbetar Reggio Emilia inspirerat. För vidare läsning om Reggio Emilia's filosofi läs gärna Jonstoj (2006).

På Förskola 1 arbetar:

Respondent 1 (r1): Kvinna. Har arbetat inom förskolan sedan 1994 som barnskötare. Utbildade sig till förskollärare 2001-2005. Arbetar på en traditionell avdelning.

Respondent 2 (r2): Kvinna. Har arbetat som förskollärare i ungefär tjugosex (26) år. Arbetar på en traditionell avdelning.

Respondent 3 (r3): Kvinna. Har arbetat som förskollärare sedan 1983, det vill säga i tjugonio (29) år. Arbetar på en traditionell avdelning.

På Förskola 2 arbetar:

Respondent 4 (r4): Kvinna. Är utbildad lärare i Polen. Arbetar i Sverige som lärare i förskolan sedan tre (3) år tillbaks. Arbetar på en traditionell avdelning.

Respondent 5 (r5): Kvinna. Förskollärare. Arbetar på en språkpedagogisk avdelning. Sex av barnen har autism eller språkproblematik. Sedan har de tio så kallade "dragarbarn" som kan vara och är förebilder för de sex andra barnen.

Respondent 6 (r6): Kvinna. Gick ut förskollärarytbildningen 1982 och har därmed arbetat i förskolan i ungefär 30 år. Arbetar på samma avdelning som respondent 5.

I resultatet redogör vi nu, utifrån våra forskningsfrågor, vår tolkning av respondenternas tankar. Belysande citat finns med i tolkningarna. Efter varje tolkning ges en kort slutsats/sammanfattning, för de läsare som önskar läsa en kortare version. Läsaren kommer att se vilken respondent som sagt vad utifrån markering (respondent 1 = r1, respondent 2 = r2, etcetera). Detta för att vi vill belysa likheter – olikheter i synsätt hos respondenterna. Vi benämner respondenterna som pedagog där det behövs.

I analysen som sedan följer jämför vi litteratur, tidigare forskning och teori med resultatet av intervjuerna. Slutligen ges vår diskussion.

Vad innebär en förskola för alla?

”Jaa...en förskola för ALLA barn det är där vi kan se alla barns behov, det handlar om alla barn, alla barn är olika och alla barn ska få möjlighet att utvecklas och lära sig och må bra! Det är en förskola för alla.” (r3).

Alla respondenter höll med r3 att en förskola för alla, är en plats där alla barn ges möjlighet till utveckling, lärande och får det stöd de behöver, utifrån sina förutsättningar och behov. Där alla barn känner ”*här finns en plats för mig*” (r3). En respondent lade även till en intressant aspekt kring förskolans miljö, som betydande för att förskolan ska vara till för alla barn:

”Man måste ju se.../anpassa vår miljö, det är inte barnet som ska anpassa sig utan miljön måste anpassas utifrån våra grupper, tycker jag. Alla barn ska ha möjlighet att vara i förskolan och ges möjlighet att kunna klara av en dag på förskolan. Det är någonting vi måste jobba med, vi pedagoger” (r6).

En respondent menade att förskolan är viktig för alla barn som en förberedelse inför skolan och det riktiga livet:

”*En förskola för alla!.../det är ganska mycket som man pratar om nu i dagens förskola!.../jo, jag tycker att det är ganska viktigt för barnens liv, förbereda inför skolan, det riktiga livet.*” (r4).

Vidare gav respondent 2 en historisk vinkling på begreppet en förskola för alla; att det är bra med en förskola för alla barn, men det har inte riktigt varit en förskola för alla sedan i slutet av 90-talet eftersom barngrupperna sedan dess bara blivit större med färre pedagoger. Vidare ansåg hon att det är synen på barnet och varför de går i förskolan och som måste förändras i hela samhället. Hon menar att idag är trenden att föräldrar ”ska ha” en plats för sitt barn så att de ska kunna arbeta. Istället menar hon att alla måste börja se på barnet som ett kompetent barn som ska gå i förskolan eftersom det är en viktig lärande-plats för barnet att vistas i, där barnet lär sig att bli samhällsmedborgare.

”Istället för att prata om att förskolan enbart som en plats att lämna sina barn för att kunna arbeta, borde man mer börja prata om förskolan som att det är en viktig plats som är bra för alla barn att vistas i, där de lär sig att bli samhällsmedborgare” (r2).

R5 anser att en förskola för alla är en plats dit alla barn kan komma oavsett handikapp eller inte.

Slutsats:

Alla respondenter var överens om att alla barn har rätt att få mötas i förskolan utifrån sina behov och förutsättningar samt ges möjlighet att få utvecklas fullt ut. Alla barn ska känna att ”*här finns en plats för mig*”(r3).

Det framkom även att, i en förskola anpassad efter alla, bör man lyfta bort fokus från att problemet ligger hos barnet och istället fundera på vad det kan vara i miljön eller i pedagogernas arbetssätt som triggar igång barnet.

R4 menar att förskolan är viktig för alla barn eftersom den förbereder barnen för skolan.

R2 gav en historisk tillbakablick på begreppet en förskola för alla. Hon menade att det är viktigt med en förskola för alla, men det har inte riktigt varit en förskola för alla sedan i slutet av 90-talet eftersom

barngrupperna sedan dess bara blivit större med färre pedagoger. Hon belyste även att förskolans roll borde lyftas i samhället till att bli en viktig plats, där alla barn ska ges möjlighet att lära sig viktiga saker och få lära sig att bli samhällsmedborgare. Som det är idag är en allmän syn på förskolan, enligt denna respondent, att förskolan är mest en plats som föräldrar har rätt till eftersom de måste arbeta.

Hur tolkar pedagogen ett utagerande barn?

”Det är så komplext – det är så mycket. Ett utagerande barn är ju ofta ett barn som hamnar mycket i konflikt, som handlar direkt och det går snabbt” (r2).

Pedagogerna har lite varierande beskrivningar av hur de ser på ett utagerande barnet, vad beteendet beror på, hur beteendet ser ut samt hur det påverkar andra barn, pedagoger och även saker:

”Ett utagerande barn är ett barn som ställer högre krav på pedagoger, och som är i behov av mycket struktur. I situationer som övergångar, om strukturen tappas för så en kort stund, kan barnen blir oroliga när de inte vet vad som gäller och då hamnar de lätt i konflikt med andra barn” (r1).

”De här barnen syns framförallt i vissa situationer. Som vid övergångar från en aktivitet till en annan, när de inte har någonting som är lustigt, spännande eller meningsfullt att göra i verksamheten, Då hittar de på saker. Det är då pedagogen ser och upptäcker dem” (r3).

”Barnens handlingar drabbar omgivningen på grund av att de har en bristande impuls kontroll samt att de här barnen ofta syns och hörs” (r5).

”Det finns många utagerande barn i barngruppen. Det blir många konflikter runt dem som pedagogen måste gå in och hjälpa barnet att lösa. De här barnen läser av stress hos pedagogen lättare så det kan vara svårt när det är personalbrist. Då trissas de här barnen gärna upp hela barngruppen” (r4).

”Barnen är ofta aggressiva, både mot pedagoger och mot andra barn även mot saker. De är ofta väldigt impulsiva. Då är det jätteviktigt att ha ett bra förhållningssätt” (r6).

Slutsats:

Alla respondenter uttrycker att utagerande barn ställer högre krav på att pedagogen är aktiv samt att de utmärker sig och syns tydligt. Barnen beskrivs som aggressiva, impulsiva, hamnar ofta och snabbt i konflikt med både pedagoger och andra barn. Gemensamt är även att dessa barn ofta tenderar att agera ut i övergångssituationer. Dock har respondenterna olika syn på varför de agerar ut samt hur de agerar ut. En respondent menar att barnet, i situationer där strukturen lätt kan bli otydlig som vid övergångar, blir oroligt och då lätt hamnar i konflikt. En annan respondent tänker att barnet i denna situation tycker att det är tråkigt, saknar utmaningar, och det är då barnet hittar på saker. Ytterligare en tanke om varför barnet agerar ut är på grund av bristande impuls kontroll.

Hur ser pedagogen på förhållningssätt och samspel?

En respondent (r3) talar om förhållningssättet som att det är personligt, att vi skapar det till varje enskilt barn.

”Man kan tycka att det är en enkel fråga men det är det inte... därför att förhållningssättet skapas ihop med varje enskilt barn. Och det är personligt. Och det är något som DU skapar ihop med barnet det brukar jag säga till.../om det kommer en student eller någon jag har, så säger jag att ”varsågod här är vår barngrupp varsågod att bekanta dig med den och jag kan inte göra det åt dig. Utan det måste du göra” Det kan vara ett väldigt... det är personligt, ens förhållningssätt till barnet. /.../sen kan det betyda att jag måste vara tydligare med det här barnet, kanske måste jag vara närmare det här barnet, ..åh beroende på hur det ser ut för barnet, har det lätt att ...ge sig på något av de andra barnen, då måste jag finnas mycket närmare” (r3).

Respondenterna är eniga om att ett utagerande barn kräver vissa anpassningar i miljön och strukturen. Pedagogen behöver förhålla sig till och samspela med barnet utifrån barnets behov och inläring. Pedagogen ska samspela med barnet på ett sådant sätt så att barnet känner sig som en del av gruppen. Barnet ska göras delaktigt i verksamheten genom att få det stöd barnet behöver i olika situationer. Alla pedagoger är klart överens om att barnet ska ha sin självklara plats i gruppen.

”.../om jag känner att jag har en kärna i gruppen (med fungerande barn) som jag kan lita på så kan jag lägga energi och uppmärksamhet på det barnet fastän det blir en stressig situation men jag vet att jag kan för de andra klarar sig utan att det blir liv och konflikter överallt” (r2).

Förhållningssättet hos vuxna är grunden till hur väl barn lär sig att vara empatiska samt acceptera olikheter.

”Då kom barnen och klaga, vi får inte va med och leka med henne. Då svarade jag att om ni också vill leka med sand får ni leka någon annanstans så hon kan få vara lite själv just nu. Hon vill det.” (r3)

När en aktivitet inte fungerar måste lösningar finnas. Att då tänka på hur man som pedagog samspelar med och förhåller sig till barnen är väldigt viktigt.

”Man måste vara tydlig. Man måste ta det här kämpanget från början. Man måste lära sig att prata en i taget och säga; nu glömde du dig om barnen avbryter eller pratar i mun. Man måste börja samlingen genom att fråga om de sitter bra. Sitter du bredvid en kompis och inte kan låta bli, då är det bättre att du flyttar nu direkt. Det vet barnen. Men aldrig lyfta bort barn vid samlingar eller stunder eller vad som helst. Nej jag tycker inte det. För det är under dessa stunder de lär sig, ihop med andra barn” (r2).

Slutsats:

Förhållningssätt är något som skapas individuellt med varje barn efter dennes behov. Samspelet med barnet ska skapa gemenskap och en känsla av samhörighet i barngruppen.

Empati och acceptans för allas olikheter ligger hos den vuxne att förmedla till barnen. Att respektera barnens integritet och egna vilja görs bland annat genom leken och tydliga regler. I samlingar till exempel, där finns det bestämmelser i hur barnen ska bete sig, att man inte pratar i mun på varandra och blir retningen för stor avbryts det i ett tidigt skede. Det är viktigt att interaktionen fungerar emellan barnen för det är ihop med andra barn de lär sig.

Mötet med barnet

”Det barnet måste man alltid möta med respekt genom att aldrig skälla på barnet eller vara arg på barnet” (r2)

R3 menar att i mötet med utagerande barn, alla barn, är det allra först att lära känna barnet. Vem är han/hon? Vad kan vi göra för det här barnet? Vilka intressen finns, vad i miljön intresserar barnet till att utvecklas och ha roligt? Att se barnet, i vilka situationer hon/han fungerar kan tillsammans med pedagogens sätt att möta barnet påverka hur barnets destruktiva beteende minskas eller ökar.

Som pedagog visar r6 att hon ser barnet genom att möta barnet i situationer som kan bli komplicerade för barnet. *Det är viktigt att tala om att "jag ser att du är frustrerad och jag vill hjälpa dig. Jag finns här för dig" (r6).* Pedagogerna sätter gränser och menar det samt ger barnet alternativ hur de kan lösa situationen *"antingen gör du så eller så. Ofta väljer barnet det rätta" (r6).* Det är något de arbetar med hela tiden, visar barnet att det finns verktyg de kan använda för att klara av de här situationerna. Även barnets kamrater kan fungera som hjälp jag, ibland bättre än de vuxna.

"Jag ser dem tydligare, och sådant. De blir istället hjälpta av de andra barnen/.../de andra barnen blir som deras hjälp jag många gånger. Vi kallar dem för förebilder för våra andra barn som är i speciella behov." (r6)

R4 tycker det är viktigt att lyssna på vad barnet har att säga både genom tal- och kroppsspråk. Observera först och fråga sedan barnet vad som händer. Här menar R5 att det är viktigt att vara lugn och, precis som r4 menar, försöka läsa av barnets problematik samt stötta då det behövs. Då är det särskilt viktigt att pedagogerna är nära barnet för att kunna läsa av de här signalerna. Enligt r1 är det viktigt att hela tiden reflektera över hur pedagogerna gör i mötet med de här barnen. Hon säger att några barn söker kroppskontakt, medan andra barn inte vill det då kan det räcka med att pedagogerna har aktiv ögonkontakt för att stötta barnet. Som pedagog måste man visa större hänsyn och ha mer tålmod och uppvisa ett lugn eftersom pedagogens sätt att möta ett barn speglas i barngruppens beteende. Speciellt de utagerande barnen är känsligare för yttre påverkan.

"Kring de här barnen måste man ju bära, binda isär, sära och hela tiden lätta upp relationen mellan de här barnen. De finns alltid i gruppen, har alltid funnits! Barnen behöver ett annat bemötande oftast, av en vuxen som är närvarande. Man får organisera arbetet som alltid finns i alla situationer. Inte reglera det här barnet: - du får inte gå dit, du får inte göra så, du får inte du får inte. Det har jag hört under åren. Utan vi ska finnas till för barnet. För när det händer vet jag att det går snabbt, just med utagerande barn. Man ser att man kan förändra beteenden och göra förändringar." (r2)

Slutsats:

Genom att ha god kännedom om barnets intressen, personlighet och svårigheter kan pedagogerna möta barnet med gränser och olika alternativ på en passande lösning i en specifik situation. Detta minskar barnets destruktiva utagerande beteende och barnet får förtroende att den vuxne kan lösa situationen som uppstått.

Genom att lyssna på barnet och observera kroppsspråk läser pedagogerna av barnet och lär sig hur barnet fungerar. Pedagogerna vet då vilka insatser eller stöd som behövs när barnet är i behov av vägledning i barngruppen. Även andra barn fungerar som stöd till barnet och visar ofta vad som är rätt eller fel eller pratar barnet till rätta.

De utagerande barnen är känsligare för yttre stimuli och större hänsyn och tålmod måste visas för att behålla lugnet i barngruppen.

Vad innebär inkludering enligt pedagogen?

Alla pedagoger är överens om att alla barn i den mån det går ska inkluderas i en förskola för alla. De ger lite olika vinklingar på det. Därför har vi valt att redogöra de olika pedagogernas tankar nedan även om de till stor del är samstämmiga.

En pedagog (r1) menar att inkludering för henne är att det ska finnas plats för alla barn, oavsett vad de har för särskilda behov, alla barn ska ges möjlighet att få vistas i den stora barngruppen. Att arbeta inkluderande är att anpassa verksamheten efter den barngrupp man har ”man ska ha alla med sig helt enkelt.” (r1)

R2 säger med eftertryck att inkludering innebär en förskola för alla barn och att hon inte alls är mycket för att särskilja på barn, att vissa skulle gå i specialgrupper. *Alla barn ska få plats i gruppen. ”Jag tycker att människan måste se och leva med de olikheter som finns. Dom har alltid funnits, kommer alltid att finnas.”* (r2) Hon resonerar vidare att barn med grava fysiska handikapp kanske inte alltid kan inkluderas en vanlig barngrupp medans de barn med sociala handikapp är berikande för de andra barnen i barngruppen. Det är en resurs med olikheter, att barn får förståelse för att vi är olika och att vi får vara det. Alla måste visa respekt, samsas och komma överens med varandra. Hon menar att man också kan tala om varför det här barnet behöver sitta bredvid pedagogen:

”Han behöver mig mer än du behöver. Varför ska jag dölja något som barnen ser? Då blir det ju väldigt konstigt. Man får lyfta och det är inget man ska hymla om.” (r2)

En annan aspekt på inkludering är det här med andra föräldrar. En förälder kan komma och beklaga sig över att det utagerande barnet gör saker med dess barn vilket upprör föräldern. Då förklarar pedagog (r2) för föräldern *”Hur tänker du att ditt barn – tror du att ditt barn inte kommer att möta det här beteendet hos andra barn senare?? Det är bättre att ditt barn lär sig att hantera det här”* (r2). Vidare berättade hon att hon en gång till och med hade sagt till en förälder, som beklagade sig över ett utagerande barn *”Vad ska vi göra? Ska vi kasta dem på soptippen eller? Ja, det kändes ändå så...det beror förstås på vilken förälder man pratar med. Men det är bra för då vaknar dom upp.”* (r2)

Inkludering är ett sammanhang där alla har sin plats *”Det handlar om det här med att du har rätt att vara den du är. Det finns en plats för dig här. Som den du är.”* (r3)

Inkludering innebär att alla barn, även de med särskilda behov, ska vara med i en vanlig grupp. Barn med särskilda behov behöver andra barn som kan vara förebilder som kan visa samspel, sociala koder och fungera som lite draghjälp *”Jag ser dem tydligare, och sådant. De blir istället hjälpta av dem andra barnen/.../de andra barnen blir som deras hjälp jag många gånger. Vi kallar dem för förebilder för våra andra barn som är i speciella behov.”* (r6)

Alla barn är lika viktiga i gruppen. Man särskiljer inte barnen men man ser det utagerande barnet på ett annat sätt, tydligare, upptäcker dem. ”Jag har sett de här barnen under hela mitt yrkesliv, sökt mig till dem. Jag känner så starkt för dem, vill hjälpa dem att få till sin vardag. Det är bra att få in de här barnen i samma tänk som de andra barnen. Ja, det är inkludering för mig” (r6)

Slutsats:

Inkludering innebär en förskola för alla, och alla barns lika rätt att få vara med i stora barngrupper och inte behöva gå i specialklass, så länge det inte stoppas av fysiska funktionsnedsättningar.

Barn med sociala handikapp berikar de andra barnen och de lär sig konflikthantering i ett tidigt stadium i livet.

Ett utagerande barn måste få känna att det har rätt att vara som han eller hon är. Att det finns en plats för just det barnet.

Inkludering hjälper utagerande barn att handskas med sig själva och andra. Samspelet med andra barn och tolkningar av sociala koder gör tillsammans i barngruppen med pedagogernas insatser och vägledning.

Finns det plats för ett utagerande beteende i gruppen?

Alla barn ska få plats i barngruppen. En pedagog (r2) säger med eftertryck att inkludering innebär en förskola för alla barn och att hon absolut inte är mycket för det här med att skilja på barn till specialgrupper.

”Jag tycker att människan måste se och leva med de olikheter som finns. Dom har alltid funnits, kommer alltid att finnas och vad vinner vi på att särbehandla barn?” (r2)

Det finns många olika skolor och synsätt på om barn ska inkluderas i en gemensam förskola. De pedagoger som intervjuats tyckte alla att det var av största vikt att utagerande barn inkluderas i förskolan. På frågan om det fanns utrymme svarade de alla att utrymme fanns och fanns det inte skulle det göras plats för både barnet och extra resurser.

”Ja, jag jobbar på en språk pedagogisk avdelning med 16 barn så det är en ganska liten grupp med 3 och en halv personal. Oftast är det mer än bara språkstörning och barnen kräver en del. Men det är bra hos oss” (r5)

”Det måste finnas. Alla barn har samma rättighet sen är det upp till oss pedagoger att kunna jobba med utagerande barn och hitta utrymmet. Det bästa sättet är att dela in barnen i mindre grupper. För barnens och även pedagogernas skull” (r4)

”Ja det kan det finnas om du vill! Det är klart att det finns saker man måste jobba med. Du kan inte bara tro att det går bra med ett utagerande barn utan vi måste vara aktiva och hitta vägar. Vi måste jobba för det hela tiden!” (r3)

”Det ska finnas och det är klart att det finns utrymme – det är därför vi är här för att ha alla de här barnen. De har olika behov och olika förutsättningar för att klara av olika situationer. Det måste finnas!” (r1)

Alla barn är olika. Alla barns sätt att vara måste respekteras. En förskola, ett samhälle, byggs av olika individer och vi måste lära oss att samsas, respektera varandra och tillåta alla att vara olika.

”Ja. Jag brukar tänka att det är en resurs med olikheter hos barnen som lever annorlunda. För tänk vad de andra barnen lär sig. Vi måste respektera varandra och vi måste samsas och komma överens. Det är viktigt att barnen får sin förståelse för olikheter. Att vi är olika och att man får vara det!” (r2)

Slutsats:

Det måste finnas både plats och resurser för ett utagerande barns beteende. Ansvar för en fungerande barngrupp ligger hos pedagogerna och finns inte utrymmet får dem skapa det. Är barngrupperna för stora kan de indelas i mindre, både för lättare inläring och lugnare för pedagogerna och barnen.

Trots att alla barn är olika måste deras sätt att vara respekteras.

Hur arbetar pedagogen inkluderande med ett utagerande barn?

Struktur

Det är viktigt med struktur i arbetet med utagerande barn. Att försöka anpassa och tydliggöra verksamheten så att den kan nå alla barn i gruppen. Detta var något alla pedagoger var eniga om. Utan struktur rasar verksamheten. Utan struktur tappar de utagerande barnen den styrning de behöver, varpå deras utagerande beteende ges plats.

Övergångar

Ligga steget före är viktigt, t.ex. vid övergångssituationer, när man byter aktivitet, kan barnet behöva extra stöd. En pedagog går in lite tidigare med det här barnet så att det får klä av sig och tvätta sig i lugn och ro. Innan resterande barngrupp slussas in. *”Det är resurskrävande och så där men vi märker jätteskillnad på barnet när vi gör på det sättet. Att hela tiden försöka ligga steget före och bredvid, finnas där. Ge tid, jättemycket tid”* (r1)

Samling

En pedagog (r2) berättar hur hon arbetar i samlingar med barnen. Hon har dem i en samlingstrappa – hon är inte alls mycket för den här Fröbel ringen förutom när barnen är små – eftersom det är lättare att ha barnen framför sig och hon sitter nedanför barnen. Hon poängterar just att hon sitter nedanför barnen, inte ovanför, och för ett samtal med dem. Hon menar att nya barn inte är vana vid att samtala utan de är vana att lyssna på en samling. Det är det värsta hon vet. Hon menar att *”när ska det barnet någonsin lära sig hur man beter sig på en samling?”* (r2). Hon resonerar vidare att man måste som pedagog arbeta intensivt med barnet från början, man får inte ge efter på det man som pedagog vet håller. Man kan genom att sätta ord på barnets beteende och känslor - men nu glömde du dig! Nu ska vi lära oss att prata en i taget och om kompiserna sitter för nära och du blir irriterad så flyttar du till en annan plats – tydliggöra för barnet HUR en samling, gemenskap med andra, fungerar. De här barnen behöver än mer tydlighet från pedagogerna.

”Man måste också börja samlingarna med att fråga om de sitter bra/.../Aldrig lyfta bort barn vid sådana stunder när det är samling eller vilka situationer som helst. Även om barnet agerar ut/.../Nej! Jag tycker inte det” (r2)

Vidare menar hon att det utagerande barnet först inte tror sig klara detta, att delta i samlingen, och då skriker barnet, protesterar och bråkar så fort det ska vara samling. Men tillslut går det, med tålmod, att barnet förstår att hon inte ger sig. Visar hon de andra barnen respekt genom att vara lugn och tydlig mot det utagerande barnet vad som gäller, behöver inte de andra barnen hålla för öronen och sådant. De lär sig då, av pedagogens sätt att förhålla sig, hur man möter andra människor respektfullt. På fråga om hon sett kollegor lyfta bort stökiga barn från samlingar säger hon med eftertryck:

”jag går inte med på det helt enkelt. När man börjar går man igenom sådana här saker tillsammans så att/.../om man kliver in i en grupp som man inte följt, som vi annars gör här om det finns möjligheter, och jag får veta att någon lyft bort ett barn från samlingen då pratar vi om det. Jag accepterar inte det, jag är förskollärare och jag vet att det inte är bra för barnen! Vi måste kämpa att få med alla barn och det kommer gå. Vi måste se det ur barnets perspektiv” (r2)

Aktiviteter

Att dela in barnen i smågrupper är att föredra enligt alla pedagogerna. Det ger möjlighet att möta barnet på ett helt annat sätt, barnet blir lättare att nå och barnet får lättare att ta instruktioner då. Även att samspela med kamrater blir lättare för utagerande barn i liten grupp.

”När vi jobbar med ganska stor grupp märker man det fort, de här barnen är ganska bråkiga och har svårt att samspela med andra...delar man upp dem i mindre grupper brukar det fungera ganska bra. De pratar, hjälper varandra, bygger och skapar, men bara i mindre grupper.” (r4)

”Du når vilket barn det än är på ett mycket bättre sätt om du har en verksamhet i mindre grupper. Och verkligen ser barnet med några kompisar som de känner och kommer till ro tillsammans med” (r3)

Begreppet att ”vila verksamheten” är något som verkligen fungerar bra för utagerande barn, det lugnar ner barnets tempo och ger barnet möjlighet att vila i sin lilla oas. Som pedagog måste man då observera barnet - alla barn - för att se var varje barn finner sin vila, egna oas.

”Finns det någonting som ger dem lite vila i verksamheten...alla barn hittar ju nån sak där de får vara i lugn och ro. Jag gick ifrån en flicka nu som satt och öste i sanden och kompisarna kom och frågade om de fick vara med men hon sa – Nej! Jag vill vara själv! Då kom barnen och klaga, vi får inte va med och leka med henne. Då svarade jag att om ni också vill leka med sand får ni leka någon annanstans så hon kan få vara lite själv just nu. Hon vill det. Där hittade flickan sin vila. De utagerande barnen har väldigt svårt att hitta den där lilla ron någonstans under dagen. Det kan jag också tycka är viktigt att se, vart kan det här barnet hitta sin lilla oas. Det är viktiga bitar...” (r3)

Konflikter

När ett utagerande barn hamnar i konflikt med andra barn kan man som pedagog behöver gå in och hjälpa barnet att lösa konflikten.

”Lära barnet att hantera konflikter.../man kommer ingen vart med att fråga varför gjorde du så? Utan jag frågar barnet vad hände? Bara den frågan. Vad ville du honom? Någonting ville du! Du visade med din fot eller hand eller din kropp så ville du honom någonting. Även om de inte har språket.../så börjar man med att använda de orden.../så får man hålla på, år efter år! Man måste börja direkt! Aldrig skälla på barnet, de sätter upp en mur då, som försvar, det gör alla människor.” (r2).

”Nödsituationer”

När det är ”kort om folk” är det bra att direkt dra ner på nivån på verksamheten, skala bort allt som kan göras senare, sätta sig ner på golvet, vara nära barnen. För att snabbt fånga upp dessa barn. Andra barn kanske sätter på musikband och dansar och då ges möjlighet för pedagogen att ta sig an de barn som behöver henne lite mer just då.

”Det är liksom barnen som måste gå före. Då får man släppa sådant som att hänga upp galonisar.../man måste släppa på prestigen, det måste inte vara snyggt och prydligt som det är vanligt att vi känner.../blir man stressad är det lätt att tänka på allt som man måste göra.../släpp det och ta barnen! Vi blir bättre och bättre på det här.” (r1)

Pedagogisk miljö

Flera av respondenterna pratar om vikten av att titta kritiskt på hur miljön är anpassad för att kunna möta alla barn, samt vad kan pedagogen förändra i sitt sätt att vara för att bättre nå barnet? De menar

att man måste se till verksamheten, hur kan den anpassas till alla barn? Istället för att lägga att allt handlar om barnet och dess beteende. Verksamheten måste anpassa sig till barnet och inte tvärtom!

”Att mer tala om miljön och vad gör vi för de här barnen och att försöka att inte se barnen som utagerande utan försöka se på vad gör vi? Vad har vi i vår miljö som gör att barnen reagerar på det här sättet? Försöka att anpassa oss till bemötande och förhållningssätt och det blir ju att försöka anpassa verksamheten så gott det går för att underlätta för barnet” (r1).

Slutsats:

Struktur

Ett inkluderande arbetssätt bygger mycket på struktur. Det ger utagerande barn plats för deras beteende och utan strukturen finns inte den styrning av barnen som behövs.

Övergångar

Vid övergångssituationer när barnet byter aktivitet behövs ofta extra stöd. Att ligga steget före och ge barnet mycket tid i form av lugn och ro. Till exempel att barnet får gå före de andra barnen in från en uteaktivitet och tvätta sig och gå på toaletten. Det är resurskrävande men barnet handskas lättare med bytet mellan aktiviteter utan störande moment.

Samling

Utagerande barn behöver än mer tydlighet från pedagogerna än övriga barngruppen. Att tydliggöra hur och varför olika aktiviteter utförs och fungerar. Nya situationer skapar stress och barnet kan reagera med skrik och bråk men genom att med sitt tålmod och lugn visa de andra barnen hur man beter sig i situationer som sådan. De lär sig av pedagogens förhållningssätt emot det utagerande barnet hur man möter människor respektfullt.

Aktiviteter

Vid aktiviteter är små barngrupper att föredra då barnen blir lättare att nå samt ta instruktioner men även samspelet kamraterna (barnen) emellan underlättas.

För att lugna ner barnets tempo och möjlighet till ”vila i verksamheten” måste pedagogen genom observation se vart barnet kan hitta en lugn oas, ett ställe att vara själv och ensamt. Det kan vara i sandlådan, kojan eller vid ritbordet.

Konflikter

Konflikthantering är något som pedagogen hjälper till med i barngruppen. Istället för att fråga varför situationen uppstod ska frågan formuleras till ett ”Vad hände?”. Att skälla på barnet gör bara att barnet intar försvarsinställning.

Pedagogisk miljö

Att ha en pedagogisk miljö innebär att anpassa verksamhetens förhållningssätt och bemötande för att underlätta för att få barnets behov tillgodosedda.

Vad anser pedagogen möjliggör en inkluderande verksamhet?

Grunden för att det ska fungera att arbeta efter styrdokumentet fås genom uppföljning, reflektion, planering, kompetensutveckling, en gemensam policy, samt tillgång till handledning. Att bedriva en inkluderad verksamhet ställer höga krav på personalens förhållningssätt, förmåga att samspela med barnen samt hur organisationen ser ut på förskolan ”*vi försöker förändra vår organisation så att vi får tid för planering, reflektion, utvärdering inbakad i vårt schema, för annars är det här sådan tid som lätt slarvas bort.*”(r1). Det är mycket som ska planeras och struktureras. Samtliga respondenter tar upp vikten av struktur som gäller för alla barnen ”... *men annars är det ju struktur, planering, reflektion/.../alla sådana saker. Det är ju jätte viktigt, utan det blir det inget bra*” (r1). Den ena förskolan hade fler resurser i form av gemensamma forum för reflektion, utveckling mm. Detta gav dem bra möjligheter att utveckla sin verksamhet på flera sätt. Dock var detta beroende av att mötena kunde genomföras.

Kompetensutveckling

Två av respondenterna (r5, r6) arbetade efter ICPD som tillhandahölls av arbetsgivaren som en kompetensutbildning. De upplevde att det gav dem ännu mer verktyg att arbeta med. Fler pedagoger på förskolan skickades successivt på utbildningen. På förskolan var det ett öppet klimat där pedagoger som gått på utbildning/föreläsningar/tagit del av forskning delgav sina kollegor i de olika forum som fanns på förskolan. Det kan uppnås om all personal får tillgång till tid och varandra i ett gemensamt forum.

Handledning - Specialpedagog

På förskola 1 har de tillgång till en specialpedagog i huset, som är placerad på denna förskola. Han har ansvar för alla kommunala förskolor i kommunen. De får regelbunden handledning och gemensam reflektions tid med honom och kan vid frågor bara gå in till specialpedagogen med snabba frågor. Det upplevs av alla pedagoger som en stor förmån. Han kan även gå in på avdelningarna för att observera och komma med tips. Pedagogerna betonar att de i handledning vill få konkreta tips på hur de kan arbeta med barnen. Tips på hur de kan utvecklas.

Den tid och de resurser som fanns nu räckte till handledning på förskola 2 som hölls av inkallad specialpedagog, vid behov, samt förskolepsykolog. Två av respondenterna hade även tillgång till resurser i form av talpedagog till deras språkpedagogiska avdelning.

Gemensam policy

R2 säger att när det gäller gemensam policy, om hur man arbetar över huset med utagerande barn, har förskola 1 pedagogiska forum där de inte direkt pratar om utagerande barn men de pratar om alla barn, bemötande och den pedagogiska dokumentationen. Sedan tycker hon att man kunde inkludera de här barnen ännu bättre. Alla på förskolan har dock en gemensam samsyn om hur man bör förhålla sig till barnen. R1 berättar att de har en samsyn i och med att de arbetar utifrån ICDP på huset. Samt att de tittar på ny forskning som kan bidra till utveckling.

Slutsats:

Vad anser pedagogen möjliggör en inkluderande verksamhet?

Genom uppföljning, reflektion, planering, kompetensutveckling och tillgång till handledning möjliggör man en inkluderande verksamhet. Det ställs höga krav på personalens förhållningssätt och förmåga att samspela i en gemensam policy gentemot barnen. Organisationen måste struktureras så att det finns tid att tillgodose alla väsentliga komponenter i bedrivandet av verksamheten.

Kompetensutveckling

Arbetsgivaren ansvarade för att personalen utvecklade sin kompetens med färskare verktyg att jobba med. De pedagoger som gått utbildning eller tagit del av ny forskning genom föreläsningar delade sin kunskap i gemensamma forum som fanns på förskolan.

Handledning

På förskola 1 var det en specialpedagog som gav regelbunden handledning och reflektions tid. Han fanns i huset på heltid och kunde ge svar på frågor samt gå runt på avdelningarna och göra observationer av barngruppen och komma med tips och lösningar på olika problemsituationer som kunde uppstå. Samtliga upplevde handledningen främst för att få konkreta tips på hur de kan utvecklas i sitt arbete med barnen. Förskola 2 hade vid behov tillgång till en specialpedagog och en psykolog.

Gemensam policy

Förskola 1 hade ett pedagogiskt forum där bemötande och pedagogisk dokumentation diskuterades. En av förskolorna arbetade utifrån arbetssättet ICPD, och i den andra hade de en gemensam syn på förhållningssättet till barnen och de barn som krävde extra resurser.

Påverkansfaktorer

Inre faktorer

Att arbetet med utagerande barn kan vara påfrestande och samtidigt utmanande anser de flesta respondenterna. I arbetet kan det finnas olika faktorer som gör att pedagogens möte med barnet påverkas. Det kan vara inre faktorer hos pedagogen, beroende på vilken ryggsäck hon bär med sig av egna erfarenheter, samt yttre faktorer som pedagogen inte alltid kan styra över. En pedagog (r2) menade att vid svåra situationer som personalbrist eller tidsbrist måste man ändå tänka positivt och arbeta med barnen varje dag utifrån de förutsättningar man har.

”Inre faktorer handlar mycket om min personliga utveckling...genom åren har jag lärt mig att vara väldigt respektfull och ödmjuk med alla barn och visa de här (utagerande) barnen nästan ännu mer respekt och då får man respekt tillbaka. Det kan ta tid men det kommer...men man får bort det, det är en hel del organiserat arbete bakom. Man får inte bara lägga energi på att det är jobbigt” (r2).

Flera pedagoger pratar om den inre stress som utlöses då personal är sjuka, de har barn som behöver extra stöd i gruppen men som de ändå inte fått resurstimmar för.

”När de är kort om folk, det är många barn så kan det utlösa en stress som gör att mitt förhållningssätt till de här barnen blir annorlunda. Det är ju en sådan här klassiker, det blir moment 22, jag som pedagog blir stressad för att det är tidsbrist och då sänder jag ut signaler till barnet, för de här barnen

är ju oftast jättebra på att snappa upp minsta lilla signal man inte märker själv – vilket sätter barnet i oro och rörelse vilket får igång min stress ännu mer” (r1).

Som sagt påverkar pedagogens ”ryggsäck” hur hon reagerar i stressade situationer. En respondent (r6) sa då att hon var en väldigt lugn människa och det trodde hon barnen kände av. Även i situationer när hennes lugn inte fanns där lika påtagligt ”*Jag tror att barn märker av sådana skillnader*” (r6).

Yttre faktorer

Den yttre faktor som försvårar allra mest, att kunna bedriva en inkluderad verksamhet, var genomgående i alla intervjuer tidsbristen. Det var planering, uppföljning och reflektion, som en av respondenterna sa ”*fick stryka på foten*” (r1), när tiden inte räckte till. Andra faktorer som påverkade verksamheten var enligt respondenterna personalbrist, resurser eller när någon var sjuk.

”Det är som vi säger på min avdelning, vi har dem här barnen med den här problematiken. Vi märker så fort om det är någon av oss ordinarie personal som inte är närvarande, så märks det så väl på det här barnet. För det barnet är så tryggt med oss och vet precis hur han eller hon ska förhålla sig men är det någon som är borta av oss så blir det oro i hela barngruppen. Och definitivt för det här barnet, absolut. Det märks jättejättetydligt!” (r6)

En av respondenterna (r6) efterlyste regelbunden gemensam reflektions tid där de kunde föra pedagogiska diskussioner och delge varandra kunskap. Dock fick hon inte gehör från ledningen trots att hon flera gånger påtalat för ledningen att det verkligen fanns ett behov i huset av denna tid. Hon och hennes kollegor på språkavdelningen hade kompetens de ville sprida till sina kollegor på de andra avdelningarna. Men eftersom de nu inte hade tillräckligt stöd från ledningen i detta, blev samsynen på förskolan lidande.

Slutsats:

Inre faktorer

Hos personalen berodde det på egna, tidigare erfarenheter om hur man handskades i svåra situationer med utagerande barn. Flera respondenter kände igen sig i den inre stress som skapades vid personalbrist eller när barn som behöver extra stöd men inte fått resurstimmar.

Det var viktigt att behålla en positiv inställning och inte låta det jobbiga man kände ta över, för det överfördes till barngruppen och de blev ännu stökigare bland barnen då de läste av personalens känslöstämningar.

Yttre faktorer

Den största faktor till varför verksamheten försvårades var genomgående tidsbrist. Det var planering, uppföljning och reflektion som blev lidande när tiden inte räckte till. Och dessa räknas till grundstenarna för att verksamheten kan bedrivas.

En av respondenterna hade efterfrågat ledningen om gemensam reflektion en längre tid. Där ville hon att man skulle diskutera och utbyta kunskap och pedagogik. Men det fanns inte tillräckligt med stöd från ledningen för genomförandet. Hon tyckte att den samlade kunskapen var mindre på avdelningarna än vad den kunde ha varit om kompetensen och kunskapen hade fått delats med övriga avdelningar.

ANALYS

I vår analys har vi kopplat empirin till teorin. Detta redogörs i form av delanalyser av våra forskningsfrågor. Detta för att analysen ska bli mer läsvänlig och följa rapportens stringens.

En förskola för alla

Delanalys:

Jonstoj (2000) belyser att barnsynen i läroplanen (Skolverket, 2010) har hämtat inspiration från den barnsyn man har i Reggio Emilia i Norra Italien. I Reggio Emilia använder man uttrycket ”det rika barnet” och menar med det att alla barn är rika. Denna filosofi ger betydelsefulla konsekvenser för arbetssättet i förskolan. När man påstår att alla barn är rika, att alla barn är intelligenta, förändrar det naturligt ens sätt att bemöta varje barn, att arbeta med varje barn. I förskolan har man även under 2000-talet talat om barnet som det ”kompetenta barnet” som är besläktat med uttrycket det ”rika barnet”. Båda uttrycken beskriver ett barn som kan och vet, istället för vad de behöver och saknar. Vuxna är medspelare i detta barns utveckling. Vad vi förväntar oss styr vad vi får se. Samtliga respondenter ansåg att i en förskola för alla, har alla barn rätt att få mötas utifrån sina behov, förutsättningar och ges möjlighet att få utvecklas fullt ut. Alla barn ska känna att ”*här finns en plats för mig*” (r3). Alla barn ska känna att de är en del av gemenskapen. I förskolans läroplan står det klart och tydligt att den pedagogiska verksamheten ska anpassas till alla barn i förskolan, samt att barn som behöver mer stöd än andra ska få det med hänsyn till sina egna behov och förutsättningar (Skolverket, 2010). Enligt studien av Sheridan, Pramling och Johansson (2009) så efterlevs dock inte förskolans avsikt – att ge alla barn lika möjligheter i förskolan – i praktiken. Eftersom de visar att kvaliteten på förskolor i Sverige är allt för skiftande. De framhåller att den del av förskolans kvalitet som i första hand behöver utvecklas är kommunikation och samspel.

En respondent uttryckte tydligt att vi inte har en förskola för alla idag vilket beror på de stora nedskärningarna som gjordes på 1990-talet i barnomsorgen. Detta redogörs även i en rapport från Skolverket (2008), som visar att personaltätheten idag är betydligt lägre och barngrupperna större än före krisen på 1990-talet. Utifrån detta skrevs propositionen ”Kvalitet i förskolan” (2005) som består av allmänna råd som kan öka kvaliteten i förskolan. Där redogörs för en kunskapsöversikt som Skolverket tagit fram (2001a) vilken visar att riktmärket för en gruppstorlek om ca 15 barn är att föredra, för att barnen ska utvecklas på ett optimalt sätt. För barn i behov av särskilt stöd rekommenderas mindre grupper än så.

I empirin framkom det en mycket intressant aspekt, från en av respondenterna, när det gäller att skapa en förskola anpassad för alla barn. Man bör lyfta bort fokus från att problemet ligger hos barnet och istället fundera på vad det kan vara i miljön eller i pedagogens arbetssätt som utlöser ett utagerande beteende. Här menar Emanuelsson (Ogden, 2003) att det handlar om förändringar av krav och förväntningar som måste göras i de miljöer där barnen med olika förutsättningar vistas. Det kräver att arbetslaget har ett genomtänkt arbetssätt. Även Nordin-Hultman (2006) hanterar detta i sin forskning. Hon menar att vi ofta förlägger problemet hos barnet, genom diagnoser och olika åtgärder, istället för att titta på pedagogiken, den pedagogiska miljön; materielen eller organisation av tid och rum. Hon

menar vidare att en förutsättning för att barns olikheter ska rymmas i förskolan är att de pedagogiska miljöerna präglas av olika handlingsmöjligheter och arbetssätt.

Sandberg (2008) tar upp detta med miljöns betydelse för utagerande barns möjligheter att delta i lek med andra barn. I vissa förskolemiljöer kan och får alla barn vara med och leka – i andra miljöer blir en del barn uteslutna. Sandberg menar att för särskilt utagerande barn – barn med funktionsnedsättningar – handlar mycket om att ha tillgång till just leken. De här barnen behöver då ofta mer stöd i att komma in i leken, lära sig samspela med andra, då är den stöttande pedagogen viktig. Detta extra stöd blir ofta lidande eftersom dagens förskola har stora barngrupper, förhållandevis små lokaler och en personaltäthet som ofta är för låg. Vidare medför ofta brist på personal eller låg personaltäthet till att verksamheten blir mer regelstyrd för att fungera.

Utagerande barn

Delanalys:

Samtliga respondenter uttryckte att utagerande barn ställer högre krav på att pedagogen är aktiv samt att de utmärker sig och syns tydligt. Barnen beskrivs som aggressiva, impulsiva, hamnar ofta och snabbt i konflikt med både pedagoger och andra barn. Gemensamt är även att dessa barn ofta tenderar att agera ut i övergångssituationer. Ogden (2003) belyser att många facktermer har använts för att beskriva dessa barns problembeteende som till exempel anpassningssvårigheter, beteendestörningar och psykosociala problem.

Intressant i empirin är att respondenterna ger olika syn på varför barnen agerar ut och hur de agerar ut. Här syns tydligt att deras synsätt och kunskaper kring de här barnen skiljer sig åt. I deras svar kan man tyda hur de byggt upp sin verksamhet kring de här barnen. Kadesjö (2011) menar att en välfungerande och genomtänkt förskoleverksamhet utgår från alla barns förutsättningar och behov, vilket ger ett utagerande barn stimulerande upplevelser och erfarenheter så att barnets svårigheter överbryggs och barnets positiva utveckling grundläggs. När vi då tittar på respondenternas tankar om hur och varför barnen agerar ut kan vi se att det saknas bitar i verksamheternas upplägg. Som exempel på detta är att en respondent ”ser” de här barnen i övergångssituationer, det är då de ”hittar på saker” eftersom de inte har något lustigt och spännande att göra. En annan respondent menar att barnen ofta hamnar i konflikter med omgivningen eftersom de har bristande impuls kontroll. Ytterligare en syn på hur barnet agerar ut är att det ofta är aggressivt mot både pedagoger, andra barn och även saker. Här menar Kadesjö (2011) att en ogenomtänkt och till vissa delar icke fungerande verksamhet försvårar för det utagerande barnet att fungera och i värsta fall allvarligt förvärrar barnets problematik. Rabe & Hill (2001) menar att pedagoger ska se barnets svårigheter i relation till omgivningens förmåga att samspela med barnet och INTE som en egenskap hos barnet. En del av barnen utvecklar tidigt allvarliga beteendeproblem som man ser redan i 3-4 års ålder. Drugli (2003) säger att många utagerande barn behöver tidigt insatt hjälp och förebyggande åtgärder så att deras problem inte förvärras. När det gäller barn med stora beteendesvårigheter, visar det sig att rätt åtgärder redan i förskolan har mycket positiv effekt. Om man inte i TIDIGT skede gör någonting åt situationen för barn med sådana problem, kommer många av dem få allvarliga problem i tonåren och i vuxen ålder (Drugli, 2003).

Förhållningssätt – Samspel

Delanalys:

Lpfö-98 belyser att ”*de vuxnas förhållningssätt påverkar barns förståelse och respekt för de rättigheter och skyldigheter som gäller i ett samhälle och därför är vuxna viktiga som förebilder*” (Skolverket, 2010). Fischbein och Österberg (2006) menar att pedagogen kan med utsagda eller outsagda budskap ange tonen för klimatet i barngruppen. Om barnets tillåts vara annorlunda blir det ett budskap till gruppen att det är positivt med olikheter. I och med detta är det jätteviktigt att alla pedagoger drar åt samma håll med samma förhållningssätt. Normell (2006) beskriver att det finns tre förutsättningar för att pedagogen ska kunna ha ett professionellt förhållningssätt. Hon nämner dem som Personlig mognad, Trygg yrkesidentitet och intresse för uppgiften.

”Han behöver mig mer än du behöver. Varför ska jag dölja något som barnen ser? Då blir det ju väldigt konstigt. Man får lyfta och det är inget man ska hymla om” (r2).

I empirin framkom det att empati och acceptans för allas olikheter ligger hos den vuxne att förmedla till barnen. Att respektera barnens integritet och egna vilja görs bland annat genom leken och tydliga regler. I samlingar till exempel, där finns det bestämmelser i hur barnen ska bete sig, att man inte pratar i mun på varandra och blir retningen för stor för det utagerande barnet avbryts det i ett tidigt skede. Det är viktigt att interaktionen fungerar emellan barnen för det är ihop med andra barn de lär sig. Fokus enligt Sommer (2005) är att ge barnet förutsättningar att kunna uppfatta, förstå och föreställa sig egna och andras känslor och tankar, vilket är en friskfaktor när det gäller psykisk hälsa och grunden för samvarokompetenta mönster. Detta stämmer med respondenternas syn på samspelet med barnet, samspelet ska skapa gemenskap och en känsla av samhörighet i barngruppen. Hit kan Vygotskijs teori kopplas, han forskade om lekens betydelse för barns utveckling och om hur barn utvecklar sitt språk och sitt tänkande. Enligt Vygotskij lär sig barn först att använda språket i ett socialt sammanhang för att därefter utveckla ett individuellt språk. Människors språk och tankeförmåga utvecklas i samspel med andra. Känslomässig, intellektuell och social kompetens har sitt ursprung i våra sociala gemenskaper.

Samtliga respondenter talar om vikten av att skapa förutsättningar för samspel mellan vuxen-barn och barn-barn. Detta belyser även Olsson & Olsson (2008), barn med engagerade pedagoger som får vara med i vägledande samspel stimuleras också till att utforska sin egen omvärld på egen hand. Med en meningsskapande dialog får barnen, med vuxna som medspelare, utforska och upptäcka världen. Om man på förskolor skapar förutsättningar för samspel mellan barn och vuxna så lägger man en god grund för barnens lärande och allsidig utveckling som stimuleras av att det finns en dialog mellan barn till barn och barn till vuxen (Olsson & Olsson, 2008).

Mötet med barnet

Delanalys:

Den centrala frågan när det handlar om att främja psykosocial hälsa är vilken barnsyn vi väljer att utgå ifrån. Vill vi att barnen ska bli självständiga, tänkande och kännande eller vill vi att de enbart ska ses som objekt som kan manipuleras till att bli lydiga? (Bygdeson-Larsson, 2010).

Respondenterna såg på mötet med barnet som mycket viktigt. Det framkom att, om man som pedagog har god kännedom om barnets intressen, personlighet och svårigheter kan pedagogen möta barnet med gränser och olika alternativ på en passande lösning i en specifik situation. Detta minskar barnets

destruktiva utagerande beteende och barnet får förtroende att den vuxne kan lösa situationen som uppstått. Vidare belystes vikten av att läsa av barnets kroppsspråk. Pedagogen vet då vilka insatser eller stöd som behövs när barnet är i behov av vägledning i barngruppen.

”Barnen behöver ett annat bemötande oftast, av en vuxen som är närvarande. Man får organisera arbetet som alltid finns i alla situationer. Inte reglera det här barnet- du får inte gå dit, du får inte göra så, du får inte du får inte. Det har jag hört under åren. Utan vi ska finnas till för barnet. För när det händer vet jag att det går snabbt, just med utagerande barn. Man ser att man kan förändra beteenden och göra förändringar ” (r2).

Här beskriver Fischbein och Österberg (2003) hur vårt eget handlande är kopplat till, för det första egna och andras erfarenheter och för det andra till teoretiska kunskaper och etiskt-moraliska ställningstaganden. Varje pedagog måste fundera kring sin egen ”Praktiska teori”. Det man då behöver reflektera över som pedagog är; vilken målbild har jag? Vad styr mitt eget handlande i mötet med barnen och hur kan jag använda mig av de teoribildningar som finns? En del av ens handlande sker omedvetet och intuitivt medan andra bitar av ens handlande kan medvetandegöras och leda till pedagogisk utveckling (Fischbein & Österberg, 2003). Även Drugli (2003) belyser vad som påverkar pedagogen i mötet med barnet. Vuxna som möter barn i förskolan bildar sig en uppfattning om och tolkar barnet utifrån tidigare erfarenheter av barn i samma ålder, utifrån en slags inre karta man redan bär på. Varje vuxen har sin egen speciella karta. Man möter då nya barn med speciella förväntningar och lägger då mer märke till vissa signaler. Signaler hos barnet man möter, som inte stämmer överrens med ens inre karta, förbises då ofta eller missförstås. Leder det då till att den vuxnes förväntningar på barnet ofta blir negativa, där barnet egentligen kunnat uppföra sig positivt, kan den negativa förväntningen bli en självuppfyllande profetia. Den vuxne medverkar då till att utlösa det negativt förväntade beteende. Om man istället har positiva förväntningar på barnet så medverkar pedagogen till att barnets beteende utvecklas positivt (Drugli, 2003).

Inkludering

Delanalys:

Respondenterna i studien ansåg att inkludering innebär en förskola för alla, och alla barns lika rätt att få vara med i stora barngrupper och inte behöva gå i specialklass, så länge det inte stoppas av fysiska funktionsnedsättningar. Här menar Nilholm (2006) att inkludering är att barn i behov av särskilt stöd ska vara delaktiga i verksamhetens vanliga miljöer. Egelund, Haug och Persson (2006) menar att inkludering innebär att verksamheten behöver läggas om så att den ”*passar så bra som möjligt för absolut alla som går där*”(Egelund, Haug & Persson, 2006, s 180).

I empirin framkom att inkludering hjälper utagerande barn att handskas med sig själva och andra. Samspelet med andra barn och tolkningar av sociala koder görs tillsammans i barngruppen med pedagogernas insatser och vägledning. I artikel 23, konventionen om barns rättigheter (FN, 1989):

”barn med fysiskt eller psykiskt handikapp bör åtnjuta ett fullvärdigt och anständigt liv under förhållanden som säkerställer värdighet, främjar självförtroende och möjliggör barnets aktiva deltagande” (s. 44).

Inkluderande pedagogik

Intervjuerna visar att ett inkluderande arbetssätt bygger mycket på struktur. Det ger utagerande barn plats för deras beteende och utan strukturen finns inte den styrning av barnen som behövs.

Respondenterna gav uttryck för att vid övergångssituationer, när barnet byter aktivitet, behövs ofta extra stöd. Att ligga steget före och ge barnet mycket tid i form av lugn och ro. Till exempel att barnet får gå före de andra barnen in från en uteaktivitet och tvätta sig och gå på toaletten. Det är resurskrävande men barnet handskas lättare med bytet mellan aktiviteter utan störande moment.

Vidare framkom i intervjuerna att utagerande barn behöver mer tydlighet från pedagogerna än övriga barngruppen. Att tydliggöra hur och varför olika aktiviteter utförs och fungerar. Nya situationer skapar stress och barnet kan reagera med skrik och bråk men genom att med sitt tålmod och lugn visa de andra barnen hur man beter sig i situationer som sådan. De lär sig av pedagogens förhållningssätt emot det utagerande barnet hur man möter människor respektfullt. Fonagry & Target (1996) menar att fokus ligger på att ge förutsättningar för barnet att kunna uppfatta, förstå och föreställa sina egna tankar och andras känslor vilket är grunden för samvarokompetenta mönster.

Aktiviteter

Vid aktiviteter är små barngrupper att föredra då barnen blir lättare att nå samt ta instruktioner men även samspelet kamraterna (barnen) emellan underlättas. När psykologen Partanen beskriver pedagogens roll som vägvisare och talar om fördelar med att dela in barn i mindre grupper så utgår han från Vygotskijs teori (Partanen, 2008).

Konflikter

Konflikthantering är något som pedagogen kan hjälpa till med i barngruppen. Istället för att fråga varför situationen uppstod ska frågan formuleras till ett "Vad hände?" Att skälla på barnet gör bara att barnet intar försvarshållning, enligt en av respondenterna:

"Lära barnet att hantera konflikter/.../man kommer ingen vart med att fråga varför gjorde du så? Utan jag frågar barnet vad hände? Bara den frågan. Vad ville du honom? Någonting ville du! Du visade med din fot eller hand eller din kropp så ville du honom någonting. Även om de inte har språket/.../så börjar man med att använda de orden/.../så får man hålla på, år efter år! Man måste börja direkt! Aldrig skälla på barnet, de sätter upp en mur då, som försvar, det gör alla människor." (r2).

Pedagogisk miljö

I intervjuerna framkom att en inkluderande pedagogisk miljö innebär att verksamhetens förhållningssätt och bemötande anpassas för att tillgodose barnets behov. Nordin-Hultman (2006) hanterar detta i sin forskning. Hon menar att vi ofta förlägger problemet hos barnet, genom diagnoser och olika åtgärder, istället för att titta på pedagogiken, den pedagogiska miljön; materielen eller organisation av tid och rum. Hon menar vidare att en förutsättning för att barns olikheter ska rymmas i förskolan är att de pedagogiska miljöerna präglas av olika handlingsmöjligheter och arbetssätt.

Vad möjliggör en inkluderande verksamhet?

Delanalys:

Samtliga respondenter var överens om att uppföljning, reflektion, planering, kompetensutveckling och tillgång till handledning möjliggör en inkluderande verksamhet, det vill säga de faktorer som Nilholm (2006) tar upp. Det innebär att det ställs höga krav på personalens förhållningssätt och förmåga att samspela i en gemensam policy gentemot barnen. Organisationen måste struktureras så att det finns tid att tillgodose alla väsentliga komponenter i bedrivandet av verksamheten.

Kompetensutveckling

Ur intervjuerna framkom att arbetsgivaren ansvarade för att personalen utvecklade sin kompetens. De pedagoger som gått utbildning eller tagit del av ny forskning genom föreläsningar delade sin kunskap i gemensamma forum som fanns på förskolan. Vikten av att ledningen fortbildar pedagogerna är av stor vikt för att förskolans kvalitet ska höjas (Nilholm, 2006).

Handledning

På förskola 1 var det en specialpedagog som gav regelbunden handledning och reflektions tid. Han fanns i huset på heltid och kunde ge svar på frågor samt gå runt på avdelningarna och göra observationer av barngruppen och komma med tips och lösningar på olika problemsituationer som kunde uppstå. Samtliga upplevde att handledningen främst innebar att få konkreta tips på hur de kan utvecklas i sitt arbete med barnen. Förskola 2 hade vid behov tillgång till en special pedagog och en psykolog.

Gjems (2001) menar även att handledning är viktigt för att pedagoger ska kunna vidareutveckla sitt arbete med alla barn. I alla yrken där man arbetar med människor där det ställs speciella kunskaper på kompetens. Tack vare att människor hela tiden utvecklas och växer, bör dessa yrkesgrupper finna sig i en kontinuerlig förändring och utvecklingsprocess. Samhället ställer ständigt krav på omställning och förändring av yrkesrollen. Politiska och ideologiska vägval resulterar ofta i reformer och yrkesgruppen åläggs nya arbetsuppgifter i kombination med nedskärningar och effektivitetskrav. Det här präglar i sin tur förhållandet till de människor som yrkesgruppen arbetar med.

I yrken där man arbetar med människor är det avgörande för arbetets kvalitet att yrkesutövarna själva är flexibla (Gjems, 2001).

Gemensam policy

Förskola 1 hade ett pedagogiskt forum där bemötande och pedagogisk dokumentation diskuterades. En av förskolorna arbetade utifrån arbetssättet ICPD, vägledande samspel, som fokuserar på de vuxnas samspel med barnen. I den andra hade de en gemensam syn på förhållningssättet till barnen och de barn som krävde extra resurser. Bygdeson-Larsson (2010) har byggt sin studie på observationer mellan barn-barn och vuxna-barn och har använt sig av Pedagogisk processreflektion (PPR) så kallade lek och samspeletsobservationer. ”Det handlar om att personalen får stöd för att själva lära sig undersöka, förstå och hantera processer i barngruppens samspel och lek” För att klara av att främja en psykosocial hälsa så behöver alla förskolor hålla en hög kvalitet och när det gäller omsorgsdelen så ställs det höga krav på professionsutveckling i arbetet som handlar om samspel och mänskliga relationer. Med hjälp av PPR läggs ett processperspektiv på verksamheten som tar med förskolepersonalen i en forsknings - och förändringsprocess. Focus läggs på samspel mellan vuxen-barn istället för på det enskilda barnet.

DISKUSSION

Avslutningsvis vill vi nu knyta ihop alla trådar i vår studie. Vi har tagit del av litteratur, intressant aktuell forskning, teorier samt intervjuat sex förskollärare. De har berättat hur de ser på dessa barn, hur de arbetar med barnen inkluderande, hur de förhåller sig till barnen och samspelar med dem samt hur de ser på vad som möjliggör en inkluderande verksamhet. Vi har därefter läst ännu mer, transkriberat, tänkt, tolkat, diskuterat och analyserat. Det har varit ett mycket spännande, givande och lärorikt arbete för oss. Vi är tacksamma för att ni, kära förskollärare, givit oss er syn på barnen och det arbete ni utför. Vi ser att era ambitioner är stora och att ni arbetar mot samma mål som forskarna belyser att vi måste nå i arbetet med barnen. Vägen dit är tyvärr lång och kräver fler aktiva insatser på olika nivåer i samhället än vad som görs idag.

I vårt arbete med barn har vi båda två värnat mycket om de barn som ”faller utanför ramarna”, särskilt de utagerande barnen. Vår upplevelse har varit att dessa barn alltför ofta hamnar i kläm i verksamheterna på grund av bristande kunskap, förhållningssätt och samspel med barn som kräver mer. Vi vet att förskolan idag har små resurser, allt större barngrupper samt färre pedagoger/barn. Då är det viktigt att som pedagog göra det bästa av situationen och hitta tillfälliga lösningar de dagar det behövs utan att nedslås. Pedagogens inställning är av största vikt. Men för att pedagogerna ska kunna arbeta kvalitativt är det förskolechefens ansvar att hela tiden uppmuntra, vara nära verksamheten, ”golvet”, se vad som behöver tillföras verksamheten – pedagogerna – samt hålla sig uppdaterad med aktuell forskning och veta vikten av ett professionellt förhållningssätt och vad det innebär. Har inte förskolechefen dessa kvalitéer i sitt ledarskap kan hon/han inte förvänta sig att verksamheten ska hålla den kvalitet den bör. För att kvaliteten ska höjas måste pedagogerna ges mycket tid för planering, reflektion, utvärdering samt kompetensutveckling. Ett utmärkt forum för detta är grupphandledning där man gemensamt ges möjlighet att diskutera och lyfta pedagogers tysta kunskap. I vår studie sa samtliga respondenter att deras handledning bestod av att en gång i månaden ha tillgång till handledning som bestod av konsultationssamtal vilket inte är en handledning som får pedagogerna att lyfta och få fatt i sin egen läroprocess. Grupphandledning med arbetslaget som kan utveckla verksamheten är att alla får ventilera det den enskilde tycker behöver lyftas. Genom att få sätta egna ord på sin tysta kunskap och komma till insikt hur mycket man egentligen kan är saker som hjälper till i den egna läroprocessen. Reflektionen tillsammans med arbetslaget blir på det sättet kompetenshöjande.

Vidare vill vi belysa hur vi, under resans gång, mer och mer har upptäckt hur allt hänger ihop. Ju mer vi läst och fördjupat oss desto mer har vi kommit till insikt om hur oerhört viktig roll pedagogen har för barnets utveckling och lärande. Mycket forskning säger att det är först och främst kommunikation och samspel som behöver lyftas i förskolan, det är där man måste börja. För att uppnå detta så krävs det att pedagogen kritiskt analyserar sitt eget samspelsmönster med barnen och andra vuxna i verksamheten. A och O är då pedagogens förhållningssätt gentemot alla människor. Pedagogens förhållningssätt påverkar barnen i allt. Har man som pedagog ett lugnt och tryggt sätt i mötet med barnen i alla situationer samt har positiva förväntningar på barnen så ger det positiva ringar på vattnet vilket leder till att barnen utvecklas i positiv riktning. Har inte pedagogerna denna inställning så menar Kadesjö (2011) att en ogenomtänkt och till vissa delar icke fungerande verksamhet försvårar för det

utagerande barnet att fungera och i värsta fall allvarligt förvärrar barnets problematik. Rabe & Hill (2001) menar att pedagoger ska se barnets svårigheter i relation till omgivningens förmåga att samspela med barnet och INTE som en egenskap hos barnet. En del av barnen utvecklar tidigt allvarliga beteendeproblem som man ser redan i 3-4 års ålder. Drugli (2003) menar att många utagerande barn behöver tidigt insatt hjälp och förebyggande åtgärder så att deras problem inte förvärras. När det gäller barn med stora beteendesvårigheter, visar det sig att rätt åtgärder redan i förskolan har mycket positiv effekt. Om man däremot inte i tidigt skede gör någonting åt situationen för barn med sådana problem, kommer många av dem få allvarliga problem i tonåren och i vuxen ålder (Drugli, 2003).

Fortsatt forskning

Avslutningsvis anser vi oss ha uppnått vårt syfte. Vi har fått tydliga och klara svar på forskningsfrågorna. Vi har insett att vidare forskningsfördjupning i området är viktigt eftersom pedagogens förhållningssätt och samspel med barn och vuxna lägger grunden till en högre kvalitet på verksamheten som är en förutsättning för att utagerande barn, alla barn, ska ges största möjlighet till att utvecklas i positiv riktning. Förskolan har en viktig roll att fånga upp utagerande barn, som ofta har problem med samspelsmönster. Läggs resurserna redan i förskolan på dessa barn, så förebyggs psykisk ohälsa i skolan och vuxenlivet. Detta framhävde, Bygdesson-Larsson (2010) i sin studie.

Referenser

- Andersson, I. (2002). *Samverkan för barn som behöver*. HLS Förlag
- Andrén, M. & Rosenqvist, M. (2006). *Uppsatsens mystik- om konsten att skriva uppsats och examensarbete*. Hallgren & Fallgren Uppsala
- Assarson, I. (2009). *Utmaningar i en skola för alla – några filosofiska trådar*. Liber AB
- Backman, J. (2008). *Rapporter och uppsatser*. Studentlitteratur AB, Lund
- Berge, B-M, & Hult, A. (1999). *Ett vetenskapligt förhållningssätt i uppsatser och examensarbeten*. Umeå universitet, Pedagogiska Institutionen
- Bjereld, U. & Demker, M. & Hinnfors, J. (2009). *Varför vetenskap?* Studentlitteratur AB
- Bryman, A. (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder (2:a rev.uppl.)* Malmö: Liber
- Danermark, B. (2005). *Sociologiska perspektiv på funktionshinder och handikapp*. Studentlitteratur AB, Lund
- Drugli, M-B. (2003). *Barn vi bekymrar oss om*. Liber AB
- Egelund, N. & Haug, P. & Persson, B. (2006). *Inkluderande pedagogik i ett skandinaviskt perspektiv*. Liber AB
- Fishbein, S. & Österberg, O. (2006). *Mötet med alla barn- ett specialpedagogiskt perspektiv*. Ekelund/Gleerups Utbildning AB
- Gadamer, H-G. (1998). *Förnuftet i vetenskapens tidsålder*. Bokförlaget Daidalos
- Gjems, L. (2001) *Handledning i professionsgrupper*. Studentlitteratur AB
- Gytz Olesen, S. & Möller Pedersen, P. (2004.) *Pedagogik i ett sociologiskt perspektiv*. Studentlitteratur AB, Lund
- Jonstoj, T. (2000). *Barn med rätt att lära - perspektiv på förskolans läroplan*. Sveriges utbildningsradio AB
- Kadesjö, B. (2008). *Barn med koncentrationssvårigheter*. Liber AB
- Kvale, S. & Brinkman, S. (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Studentlitteratur AB
- Månsson, P. (2007). *Moderna samhällsteorier, traditioner, riktningar, teoretiker*. Nordstedts Akademiska Förlag
- Nordin-Hultman, E. (2006). *Pedagogiska miljöer och barns subjektskapande*. Liber AB
- Ogden, T. (2003) *Social kompetens och problembeteende i skolan - kompetensutvecklande och problemlösande arbete*. Liber AB
- Patel, R & Davidsson, B. (2011). *Forskningsmetodikens grunder*. Studentlitteratur AB, Lund
- Rabe, T. & Hill, A. (2001). *Boken om integrering. Idé, teori, praktik*. Studentlitteratur AB
- Satoen, S-O. & Askland, L. (2003). *Utvecklingspsykologiska perspektiv på barns uppväxt*. Liber AB
- Sandberg, A. (2008). *Miljöer för lek, lärande och samspel*. Studentlitteratur AB
- Schad, E. (2012). *Kärt barn har många namn - Förskolans historia*. Temanummer Psykisk Hälsa. Edita, Västra Aros

Skolverket. (2010). *Läroplan för förskolan, Lpfö 98*. Reviderad 2010. Stockholm: Fritzes

Skolverket. (2005). *Kvalitet i förskolan. Allmänna råd och kommentarer*. Stockholm: Fritzes

Standardregler för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktighet och jämlikhet (1998). Elanders Gotab

Svenska UNESCO-rådet (2006). *Salamanca-deklarationen*

Trost, J. (2010). *Kvalitativa intervjuer*. Studentlitteratur AB, Lund

Vetenskapsrådet (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet

Ödman, P.-J. (2007). *Tolkning, förståelse, vetande: Hermeneutik i teori och praktik*. Nordstedts akademiska förlag, Stockholm

Elektroniska referenser

Bygdeson-Larsson, K. (2010) *Vi började se barnen och deras samspel på ett nytt sätt: Utveckling av samspeletsdimensionen i förskolan med hjälp av pedagogisk process reflektion* Umeå Universitet
<http://www.avhandlingar.se/om/Kerstin+Bygdeson-Larsson/>

Fonargy, P. & Target, M. (1996). Playing with reality: 1. Theory of mind and the normal development of psychic reality. *International Journal of Psychoanalysis*, 77 s.217-234.

Nilhom, C. (2006). *Inkludering av elever i behov av särskilt stöd-vad betyder det och vad vet vi?* Myndigheten för skolutveckling www.skolutveckling.se

Regeringskansliet/Lagrummet. (2010) *SFS Skollag (2010:800)*
http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Skollag-2010800_sfs-2010-800/?bet=2010:800

Sheridan, S., Pramling Samuelsson, I. & Johansson, E. (Red.).(2009). *Barns tidiga lärande. En tvärsnittstudie om förskolan som miljö för barns lärande*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
http://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/20404/1/gupea_2077_20404_1.pdf

Sylva, K., Melhuish, E., Sammons, P., Siraj-Blatchford, I. & Taggart, B. (2004). *The effective Pre-School Education (EPPE) Project: Final Report. A Longitudinal Study Funded By the DfES 1997-2004*. Nottingham: DfES Publications.
<http://www.dotwaidecentre.org.au/pdf/EPPE.pdf>

UNICEF (2008). *The child care transition. A league table of early childhood education and care in economically advanced countries*. Florence, Italy: UNICEF Innocenti Research Centre.
http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/rc8_eng.pdf

Bilaga 1, brev till respondenter:

Hej,

Vi heter Cecilia Ageby och Cécile Hellerstedt och är båda två förskollärare. Vi läser denna termin Förberedande kurs i Specialpedagogik 30 hp på Stockholms universitet. I denna kurs ingår att skriva en C uppsats.

Vår uppsats har titeln ”Utagerande barn i förskolan – pedagogens attityder”. Syftet med studien är att ta reda på pedagogers syn på utagerande barn i förskolan. Studien har en kvalitativ forskningsansats då vikten är att få fram hur förskollärarna uppfattar och tolkar sin sociala verklighet. Utgångspunkten i insamlandet av data kommer delvis vara resultat från semi-strukturerade kvalitativa intervjuer.

Vi vore tacksamma om ni vill delta i vår intervjustudie, utifrån samtal med er förskolechef. Vi kommer att följa forskningsetiska principer (som bifogas) i studien. Vi kommer att spela in intervjuerna vilka raderas efter transkribering. Varje intervju beräknas ta 20-30 minuter. Vi vill gärna få till intervjuerna så fort det är möjligt för Er.

Vi tänker oss att vi kommer till er förskola den dag ni väljer. Den dagen finns vi tillgängliga mellan kl 10-14, inom vilket tidsspänn ni väljer vilken tid ni kan intervjuas. Vi vill ges möjlighet att intervjuas alla tre samma dag om det går.

Vi föreslår dessa dagar: Tisdag 10 April, Onsdag 11 April, Torsdag 12 April eller Fredag 13 April.

Kontaktuppgifter:

Cecilia Ageby xxx

Cécile Hellerstedt xxx

Handledare Carina Schedwin xxx

Bilaga 2, intervjufrågor/guide:

Intervju guide

Hur länge har du arbetat som förskollärare?

1) En förskola för alla

Vad är "en förskola för alla" enligt dig?

2) Utagerande barn

Hur beskriver du ett utagerande barn?

Vad är viktigt för dig i mötet med det utagerande barnet?

Hur arbetar du med ett utagerande barn? (För att nå barnet...)

Vad innebär ordet samspel för dig?

Finns det utrymme för ett utagerande beteende i barngruppen?

3) Påverkansfaktorer - Förhållningssätt

Hur förhåller du dig till utagerande barn? (jämfört med de andra barnen)

Vad påverkar ditt förhållningssätt till utagerande barn? Yttre/inre faktorer

4) Inkludering

Vad är inkludering för dig?

Hur arbetar du för att "få med" dig alla barn i de dagliga aktiviteterna?

(övergångar, samling, utevistelse etcetera)

5) Inkluderande verksamhet

Vad möjliggör en inkluderande verksamhet?

Vad försvårar en inkluderande verksamhet?

6) Arbetsverktyg:

Planering

Uppföljning

Utvärdering

Handledning.

Stockholms universitet/Stockholm University
SE-106 91 Stockholm
Telefon/Phone: 08 – 16 20 00
www.su.se

Stockholms
universitet